

Vorlesung

Der Brief in der römischen Literatur

Reader

Zwischen Alltagstext und Literatur: Der Briefwechsel des Plinius mit Kaiser Trajan

- ▶ Kaiserliches Reskript - Kaiserkursive

Abb.: STEFFENS, F. : Lateinische Paläographie. Berlin/Leipzig 1929². Tafel 13.

Umschrift (nach STEFFENS, Tafel 13):

(ab iniquis eorum detentatoribus *sibi* restitui.
 Insuper etiam precatur
 emptionale instrumentum, quod per *vim* ac necessitatem legibus inimicam
 vili pretio dato super possessionibus ad se pertinentibus confectum *sit*,
 nullum sibi praeiudicium *generare*, 5
 sed exiguo pretio, quod re vera datum est, cum legitimis usuris refuso
eas se cum debitis fructibus *recuperare*.
Denique
idem petitor desiderat, solacia ex militia sua debita
ab Isodoro praefato utpote usurpatore sibi restitui, 10
 karissime ac iucundissime.
Laudabilis itaque experientia tua,
si precii illi veritas inest,
tamquam si id ad iurisdictionem suam pertineret,
praefatum Isidorum ad solutionem debiti vix tandem sine ulla vana dilatione 15
cum petitore celebrandam iuxta legum tenorem constringi ;)
 iniquos vero detentatores mancipiorum ad eum pertinentium
 portinem ipsi debitam resarcire ;
 nec ullum precatorem ex instrumento emptionali
 pro memorata narratione per vim confecto praeiudicium pati, 20
 sed, hoc viribus vacuato,
 possessiones ad ipsum pertinentes cum debitis fructibus,
 minimo pretio, quod re vera accepisse probatur,
 cum legitimis usuris reddito, ab iniquis detentatoribus
 (eum recipere praecipiat ; 25
 praefato scilicet Isodoro
 solacia sive emolumenta ex militia supra *dicta petitori debita*,
 quae perperam in suum lucrum dicitur *vertisse*,
 restituero compellendo ;
 ita tamen, ut personae ad ius spectabilitatis *tuae pertinentes* 30
 cessante militari apparitionis suae *auxilio*
 in provinciali iudicio
pulsentur.)

► Plin. *ep.* 1, 1 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Septico <claro> suo

[1] Frequenter hortatus es, ut epistulas, si quas paulo curatius scripsissem, colligerem publicaremque. Collegi non servato temporis ordine (neque enim historiam componebam), sed ut quaeque in manus venerat. [2] superest, ut nec te consilii nec me paeniteat obsequii. ita enim fiet, ut eas, quae adhuc neglectae iacent, requiram et, si quas addidero, non supprimam.

Vale.

- ▶ Plin. *ep.* 10, 1 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Traiano imperatori

[1] Tua quidem pietas, imperator sanctissime, optaverat, ut quam tardissime succederes patri; sed di immortales festinaverunt virtutes tuas ad gubernacula rei publicae, quam susceperas, admovere. [2] precor ergo, ut tibi et per te generi humano prospera omnia, id est digna saeculo tuo, contingant. fortem te et hilarem, imperator optime, et privatim et publice opto.

- ▶ Plin. *ep.* 10, 96 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Traiano Imperatori

[1] Sollemne est mihi, domine, omnia de quibus dubito, ad te referre. quis enim potest melius vel cunctationem meam regere vel ignorantiam instruere? cognitionibus de Christianis interfui numquam; ideo nescio, quid et quatenus aut puniri soleat aut quaeri. [2] nec mediocriter haesitavi, sitne aliquod discrimen aetatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant, detur paenitentiae venia, an ei, qui omnino Christianus fuit, desisse non prosit, nomen ipsum, si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur. interim <in> iis, qui ad me tamquam Christiani deferebantur, hunc sum secutus modum. [3] interrogavi ipsos, an essent Christiani. confitentes iterum ac tertio interrogavi supplicium minatus; perseverantes duci iussi. neque enim dubitabam, quaecumque esset, quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem debere puniri. [4] fuerunt alii similis amentiae, quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remittendos. mox ipso tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine plures species inciderunt. [5] propositus est libellus sine auctore multorum nomina continens. qui negabant esse se Christianos aut fuisse, cum praeceunte me deos appellarent et imagini tuae, quam propter hoc iusseram cum simulacris numinum adferri, ture ac vino supplicarent, praeterea male dicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re vera Christiani, dimittendos esse putavi. [6] alii ab indice nominati esse se Christianos dixerunt et mox negaverunt; fuisse quidem, sed desisse, quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti. <hi> quoque omnes et imaginem tuam deorumque simulacra venerati sunt et Christo maledixerunt. [7] adfirmabant autem hanc fuisse summam vel culpae suae vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. quibus peractis morem sibi discedendi fuisse rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium; quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetaerias esse vetueram. [8] quo magis necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri, et per tormenta quaerere. nihil aliud inveni quam superstitionem pravam, immodicam. [9] ideo dilata cognitione ad consulendum te decurri. visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum; multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum et vocabuntur. neque civitates tantum, sed vicus etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est; quae videtur sisti et corrigi posse. [10] certe satis constat prope iam desolata templa coepisse celebrari et sacra sollemnia diu intermissa repeti passimque venire victimarum <carnem>, cuius adhuc rarissimus emptor inveniebatur. ex quo facile est opinari, quae turba hominum emendari possit, si sit paenitentiae locus.

- ▶ Plin. *ep.* 10, 97 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

Traianus Plinio

[1] Actum, quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum, qui Christiani ad te delati fuerant, secutus es. neque enim in universum aliquid, quod quasi certam formam habeat, constitui potest. [2] conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt, ita tamen, ut, qui negaverit se Christianum esse idque re ipsa manifestum fecerit, id est supplicando dis nostris, quamvis suspectus in praeteritum, veniam ex paenitentia impetret. sine auctore vero propositi libelli <in> nullo crimine locum habere debent. nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est.

Griechische Briefe / Uriasbrief / Petrusbrief

► Hom. II. 6, 119-211 (gem. TLG)

Γλαῦκος δ' Ἴππολόχοιο πάϊς καὶ Τυδέος υἱὸς
 ἐς μέσον ἀμφοτέρων συνίτην μεμαῶτε μάχεσθαι. 120
 οἱ δ' ὅτε δὴ σχεδὸν ἦσαν ἐπ' ἀλλήλοισιν ἰόντε,
 τὸν πρότερος προσέειπε βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης·
 τίς δέ σὺ ἐσσι φέριστε καταθνητῶν ἀνθρώπων;
 οὐ μὲν γάρ ποτ' ὅπωπα μάχη ἐνὶ κυδιανείρῃ
 τὸ πρῖν· ἀτὰρ μὲν νῦν γε πολὺ προβέβηκας ἀπάντων 125
 σῶ θάρσει, ὅ τ' ἐμὸν δολιχόσκιον ἔγχος ἔμεινας·
 δυστήνων δέ τε παῖδες ἐμῶ μένει ἀντιώσιν.
 εἰ δέ τις ἀθανάτων γε κατ' οὐρανοῦ εἰλήλουθας,
 οὐκ ἂν ἐγῶγε θεοῖσιν ἐπουρανόισι μαχοίμην.
 οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Δρύαντος υἱὸς κρατερὸς Λυκόοργος 130
 δὴν ἦν, ὅς ῥα θεοῖσιν ἐπουρανόισιν ἔριζεν·
 ὅς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας
 σεῦε κατ' ἠγάθειον Νυσηῖον· αἱ δ' ἅμα πᾶσαι
 θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν ὑπ' ἀνδροφόνοιο Λυκούργου
 θεινόμεναι βουπλήγι· Διώνυσος δὲ φοβηθεὶς 135
 δύσευθ' ἀλὸς κατὰ κῦμα, Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπω
 δειδιότα· κρατερὸς γὰρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλή.
 τῷ μὲν ἔπειτ' ὀδύσαντο θεοὶ ρεῖα ζῶντες,
 καὶ μιν τυφλὸν ἔθηκε Κρόνου πάϊς· οὐδ' ἄρ' ἔτι δὴν 140
 ἦν, ἐπεὶ ἀθανάτοισιν ἀπήχθετο πᾶσι θεοῖσιν·
 οὐδ' ἂν ἐγὼ μακάρεσσι θεοῖς ἐθέλοιμι μάχεσθαι.
 εἰ δέ τις ἐσσι βροτῶν οἱ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν,
 ἄσσον ἴθ' ὥς κεν θᾶσσον ὀλέθρου πείραθ' ἴκηαι.
 Τὸν δ' αὖθ' Ἴππολόχοιο προσηύδα φαιδιμος υἱός· 145
 Τυδεΐδη μεγάθυμε τί ἦ γενεὴν ἐρεεῖνεις;
 οἴη περ φύλλων γενεὴ τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
 φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη
 τηλεθώσσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη·
 ὥς ἀνδρῶν γενεὴ ἢ μὲν φύει ἢ δ' ἀπολήγει. 150
 εἰ δ' ἐθέλεις καὶ ταῦτα δαήμεναι ὄφρ' εὐ εἰδῆς
 ἡμετέρην γενεὴν, πολλοὶ δὲ μιν ἄνδρες ἴσασιν·
 ἔστι πόλις Ἐφύρη μυχῷ Ἄργεος ἵποβοτόιο,
 ἔνθα δὲ Σίσυφος ἔσκεν, ὃ κέρδιστος γένετ' ἀνδρῶν,
 Σίσυφος Αἰολίδης· ὃ δ' ἄρα Γλαῦκον τέκευθ' υἱόν, 155
 αὐτὰρ Γλαῦκος τικτεν ἀμύμονα Βελλεροφόντην·
 τῷ δὲ θεοὶ κάλλός τε καὶ ἠνορέην ἐρατεινὴν
 ὠπάσαν· αὐτὰρ οἱ Προῖτος κακὰ μήσατο θυμῷ,
 ὅς ῥ' ἐκ δήμου ἔλασσε, ἐπεὶ πολὺ φέρτερος ἦεν,
 Ἄργείων· Ζεὺς γὰρ οἱ ὑπὸ σκήπτρῳ ἐδάμασσε. 160
 τῷ δὲ γυνὴ Προΐτου ἐπεμήνατο δι' Ἄντεια
 κρυπταδίη φιλόττη μιγήμεναι· ἀλλὰ τὸν οὐ τι
 πεῖθ' ἀγαθὰ φρονέοντα δαΐφρονα Βελλεροφόντην.
 ἢ δὲ ψευσαμένη Προΐτον βασιλῆα προσηύδα·
 τεθναίης ὦ Προΐτ', ἢ κάκτανε Βελλεροφόντην, 165
 ὅς μ' ἐθέλεν φιλόττη μιγήμεναι οὐκ ἐθέλούσῃ.
 ὥς φάτο, τὸν δὲ ἄνακτα χόλος λάβεν οἶον ἄκουσε·
 κτεῖναι μὲν ῥ' ἀλέεινε, σεβάσσατο γὰρ τό γε θυμῷ,
 πέμπε δὲ μιν Λυκίην δέ, πόρεν δ' ὅ γε σήματα λυγρὰ
 γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά, 170
 δεῖξαι δ' ἠνώγειν ᾧ πενθερῷ ὄφρ' ἀπόλοιτο.
 αὐτὰρ ὁ βῆ Λυκίην δὲ θεῶν ὑπ' ἀμύμονι πομπῇ.
 ἀλλ' ὅτε δὴ Λυκίην ἴξε Ξάνθόν τε ρέοντα,
 προφρονέως μιν τίεν ἄναξ Λυκίης εὐρείης·

ἐννήμαρ ξείνισσε καὶ ἐννέα βοῦς ἰέρευσεν.
 ἀλλ' ὅτε δὴ δεκάτη ἐφάνη ῥοδοδάκτυλος Ἥως 175
 καὶ τότε μιν ἐρέεινε καὶ ἦτεε σῆμα ἰδέσθαι
 ὅτι ῥά οἱ γαμβροῖο πάρα Προίτιο φέροιο.
 αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ σῆμα κακὸν παρεδέξατο γαμβροῦ,
 πρῶτον μὲν ῥα Χίμαιραν ἀμαιομακέτην ἐκέλευσε 180
 πεφνέμεν· ἦ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος οὐδ' ἀνθρώπων,
 πρόσθε λέων, ὅπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
 δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο,
 καὶ τὴν μὲν κατέπεφνε θεῶν τεράεσσι πιθήσας.
 δεῦτερον αὖ Σολύμοισι μαχέσσατο κυδαλίμοισι· 185
 καρτίστην δὴ τὴν γε μάχην φάτο δύμεναι ἀνδρῶν.
 τὸ τρίτον αὖ κατέπεφνε Ἀμαζόνας ἀντιανείρας.
 τῷ δ' ἄρ' ἀνερχομένῳ πυκινὸν δόλον ἄλλον ὕφαινε·
 κρίνας ἐκ Λυκίης εὐρείης φῶτας ἀρίστους
 εἶσε λόχον· τοὶ δ' οὐ τι πάλιν οἶκον δὲ νέοντο· 190
 πάντας γὰρ κατέπεφνε ἀμύμων Βελλεροφόντης.
 ἀλλ' ὅτε δὴ γίγνωσκε θεοῦ γόνον ἦν ἑόντα
 αὐτοῦ μιν κατέρυκε, δίδου δ' ὅ γε θυγατέρα ἦν,
 δῶκε δὲ οἱ τιμῆς βασιληίδος ἥμισυ πάσης·
 καὶ μὲν οἱ Λύκιοι τέμενος τάμον ἕξοχον ἄλλων 195
 ἀλὸν φυταλιῆς καὶ ἀρούρης, ὄφρα νέμοιτο.
 ἦ δ' ἔτεκε τρία τέκνα δαΐφροني Βελλεροφόντη
 Ἴσανδρόν τε καὶ Ἴπόλοχον καὶ Λαοδάμειαν.
 Λαοδαμείη μὲν παρελέξατο μητίετα Ζεὺς,
 ἦ δ' ἔτεκ' ἀντίθεον Σαρπηδόνα χαλκοκορυστήν. 200
 ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ κείνος ἀπήχθετο πᾶσι θεοῖσιν,
 ἦτοι ὃ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλφειὸν οἶος ἀλάτο
 ὃν θυμὸν κατέδωκ, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων·
 Ἴσανδρον δὲ οἱ υἱὸν Ἄρης ἄτος πολέμοιο
 μαρνάμενον Σολύμοισι κατέκτανε κυδαλίμοισι· 205
 τὴν δὲ χολωσαμένη χρυσήνιος Ἄρτεμις ἔκτα.
 Ἴπόλοχος δὲ μ' ἔτικτε, καὶ ἐκ τοῦ φημι γενέσθαι·
 πέμπε δὲ μ' ἐς Τροίην, καὶ μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν
 αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
 μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν, οἱ μὲγ' ἀριστοὶ 210
 ἐν τ' Ἐφύρη ἐγένοντο καὶ ἐν Λυκίῃ εὐρείῃ.
 ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

Übersetzung nach J. H. VOSS:

Glaukos nun, des Hippolochos' Sohn, und der Held Diomedes,
 120 Kamen hervor aus den Heeren gerannt in Begierde des Kampfes.
 Als sie nunmehr sich genaht, die Eilenden gegeneinander,
 Redete also zuerst der Rufer im Streit Diomedes:
 Wer doch bist du, Edler, der sterblichen Erdebewohner?
 Nie ersah ich ja dich in männerehrender Feldschlacht
 125 Vormal; aber anjetzt erhebst du dich weit vor den andern,
 Kühnes Muts, da du meiner gewaltigen Lanze dich darstellst.
 Meiner Kraft begegnen nur Söhn' unglücklicher Eltern!
 Aber wofern du ein Gott herabgekommen vom Himmel,
 Nimmer alsdann begeh' ich mit himmlischen Mächten zu kämpfen.
 130 Nicht des Dryas Erzeugter einmal, der starke Lykurgos,
 Lebete lang', als gegen des Himmels Mächt' er gestrebet:
 Welcher vordem Dionysos des Rasenden Ammen verfolgend
 Scheucht' auf dem heiligen Berge Nysseion; alle zugleich nun
 Warfen die laubigen Stäbe dahin, da der Mörder Lykurgos
 135 Wild mit dem Stachel sie schlug; auch selbst Dionysos voll Schreckens
 Taucht' in die Woge des Meers, und Thetis nahm in den Schoß ihn,
 Welcher erbebt', angstvoll vor der drohenden Stimme des Mannes.

Jenem zürnten darauf die ruhig wartenden Götter,
 Und ihn blendete Zeus der Donnerer; auch nicht lange
140 Lebt' er hinfort, denn verhaßt war er allen unsterblichen Göttern.
 Nicht mit seligen Göttern daher verlang' ich zu kämpfen.
 Wenn du ein Sterblicher bist, und genährt von Früchten des Feldes;
 Komm dann heran, daß du eilig das Ziel des Todes erreichst.
 Ihm antwortete drauf Hippolochos edler Erzeugter:
145 Tydeus' mutiger Sohn, was fragst du nach meinem Geschlechte?
 Gleich wie Blätter im Walde, so sind die Geschlechter der Menschen;
 Einige streuet der Wind auf die Erd' hin, andere wieder
 Treibt der knospende Wald, erzeugt in des Frühlings Wärme:
 So der Menschen Geschlecht, dies wächst, und jenes verschwindet.
150 Soll ich dir aber auch dieses verkündigen, daß du erkennst
 Unserer Väter Geschlecht; wiewohl es vielen bekannt ist:
 Ephyra heißt die Stadt in der rossenährenden Argos,
 Wo einst Sisyphos war, der schlaueste unter den Männern,
 Sisyphos, Äolos' Sohn; der zeugte sich Glaukos zum Sohne;
155 Glaukos darauf erzeugte den herrlichen Bellerophontes,
 Welchem Schönheit die Götter und reizende Männerstärke
 Schenkten. Aber Prötos ersann ihm Böses im Herzen:
 Der aus dem Land' ihn vertrieb, dieweil er mächtig beherrschte
 Argos' Volk, und Zeus ihm Gewalt und Scepter vertrauet.
160 Jenem entbrannt' Anteia, des Prötos edle Gemahlin,
 Daß sie in heimlicher Lieb' ihm nahete; doch er gehorcht' ihr
 Nicht, der edelgesinnte verständige Bellerophontes.
 Jetzo mit Lug erschien sie, und sprach zum Könige Prötos:
 Tod dir, oder, o Prötos, erschlage du Bellerophontes,
165 Welcher frech zuliebe mir nahete, wider mein Wollen.
 Jene sprach's; und der König ereiferte, solches vernehmend.
 Dennoch vermied er den Mord, denn graunvoll war der Gedank' ihm.
 Aber er sandt' ihn gen Lykia hin, und traurige Zeichen
 Gab er ihm, Todesworte geritzt auf gefaltetem Täflein:
170 Daß er dem Schwäher die Schrift darreicht', und das Leben verlöre.
 Jener wandelte hin, im Geleit obwaltender Götter.
 Als er nunmehr gen Lykia kam, und dem strömenden Xanthos;
 Ehrt' ihn gewogenes Sinns der weiten Lykia König,
 Gab neuntägigen Schmaus, und erschlug neun Stiere zum Opfer.
175 Aber nachdem zum zehnten die rosige Eos emporstieg;
 Jetzo fragt' er den Gast, und hieß ihn zeigen das Täflein,
 Welches ihm sein Eidam, der herrschende Prötos gesendet.
 Als er nunmehr vernommen die Todesworte des Eidams;
 Hieß er jenen zuerst die ungeheure Chimära
180 Töten, die göttlicher Art, nicht menschlicher, dort emporwuchs:
 Vorn ein Löw', und hinten ein Drach', und Geiß in der Mitte,
 Schrecklich umher aushauchend die Macht des lodernden Feuers.
 Doch er tötete sie, der unsterblichen Zeichen vertrauend.
 Weiter darauf bekämpft' er der Solymen ruchtbare Völker;
185 Diesen nannt' er den härtesten Kampf, den er kämpfte mit Männern.
 Drauf zum dritten erschlug er die männliche Hord' Amazonen.
 Aber dem Kehrenden auch entwarf er betrügliche Täuschung:
 Wählend die tapfersten Männer des weiten Lykierlandes
 Legt' er im Hinterhalt; allein nicht kamen sie heimwärts,
190 Alle vertilgte sie dort der untadliche Bellerophontes.
 Als er nunmehr erkannte den Held aus göttlichem Samen;
 Hielt er dort ihn zurück, und gab ihm die blühende Tochter,
 Gab ihm auch die Hälfte der Königsehre zum Anteil.

Auch die Lykier maßen ihm auserlesene Güter,
195 Schön an Ackergefeld' und Pflanzungen, daß er sie baute.
 Jene gebar drei Kinder dem feurigen Bellerophontes,
 Erst Isandros, Hippolochos dann, und Laodameia.
 Laodameia ruht' in Zeus des Kroniden Umarmung;
 Und sie gebar Sarpedon, den götterähnlichen Streiter.
200 Aber nachdem auch jener den Himmlischen allen verhaßt ward;
 Irrt' er umher einsam, sein Herz von Kummer verzehret,
 Durch die aleische Flur, der Sterblichen Pfade vermeidend.
 Seinen Sohn Isandros ermordete Ares der Wütrich,
 Als er kämpft' in der Schlacht mit der Solymen ruchtbaren Völkern.
205 Artemis raubt' ihm die Tochter, die Lenkerin goldener Zügel.
 Aber Hippolochos zeugete mich, ihn rühm' ich als Vater.
 Dieser sandt' in Troja mich her, und ermahnte mich sorgsam,
 Immer der erste zu sein, und vorzustreben vor andern;
 Daß ich der Väter Geschlecht nicht schändete, welches die ersten
210 Männer in Ephyra zeugt', und im weiten Lykierlande.
 Sieh aus solchem Geschlecht und Blute dir rühm' ich mich jetzo.

► Thuk. 1, 128f (ÜS: LANDMANN)

[128] Als Antwort forderten die Athener, Sparta solle den Fluch vom Tainaron bannen. Die Spartaner hatten nämlich einst schutzflehende Heloten aus dem Poseidontempel am Tainaron aufstehn heissen, aber dann zum Tode geführt; das halten sie auch selbst für den Grund des grossen Erdbebens in Sparta. Ferner verlangten die Athener, Sparta müsse den Frevel an der Athena Chalkioikos bannen; damit hatte es folgendes auf sich: als der Spartaner Pausanias das erstemal von seinem Amt am Hellespont nach Sparta zurückgerufen und vor Gericht von Schuld freigesprochen war, wurde er nicht mehr von Staats wegen ausgesandt, aber auf eigene Faust fuhr er in einem Schiff von Hermione ohne Auftrag der Spartaner an den Hellespont, angeblich zum Hellenischen Krieg, in Wahrheit, um seine Verhandlungen mit dem Perserkönig zu fördern, die er zuerst angesponnen hatte und die ihm die Herrschaft in Hellas einbringen sollten. Er hatte sich nämlich beim Grosskönig in Gunst gesetzt und damit die ganze Sache eingeleitet, als er bei seinem vorigen Aufenthalt nach dem Rückzug aus Zypern Byzanz den Persern abgewann und einige Verwandte und Freunde des Grosskönigs, die damals mit gefangen wurden, heimlich vor den Verbündeten dem König zurücksandte, wobei er vorgab, sie seien ihm entwischt. Er bediente sich dabei der Hilfe des Gongylos aus Eretria, dem er Byzanz und die Gefangenen übergeben hatte. Dieser musste ihm auch einen Brief hintragen, in dem geschrieben war (wie später an den Tag kam): «Pausanias, Führer von Sparta, sendet dir, um dir gefällig zu sein, diese Kriegsgefangenen zurück, und ich tue dir den Vorschlag, wenn es dir auch recht ist, deine Tochter zu heiraten und dir Sparta und das übrige Hellas untertan zu machen. Ich glaube dazu imstande zu sein, wenn wir uns gemeinsam beraten. Sagt dir etwas zu von diesen Dingen, so sende einen zuverlässigen Mann an die Küste, durch den wir inskünftig miteinander reden können.» Soviel besagte das Schreiben.

[129] Xerxes freute sich über den Brief und sandte Artabazos Pharnakes' Sohn an die Küste, mit der Weisung, die Satrapie von Daskyleion zu übernehmen und Megabates, der sie bisher verwaltete, abzulösen, und gab ihm für Pausanias einen Antwortbrief mit, den er baldigst nach Byzanz bestellen sollte unter Vorzeigung des Siegels, und wenn ihm Pausanias Aufträge gebe in Sachen des Königs, sollte er sie aufs beste und treueste erfüllen. Wie nun Artabazos hinkam, tat er alles, wie ihm gesagt war, und übersandte den Brief. Darin stand folgende Antwort: «So spricht

König Xerxes zu Pausanias: Wegen der Männer, die du mir übers Meer aus Byzanz gerettet hast, soll dir die Wohltat in unserem Hause für immer zu Dank verzeichnet sein, und was du mir schriebest, sagt mir zu. Nicht Nacht noch Tag soll dich hemmen, dass du säumest zu tun, was du mir versprichst; kein Bedarf an Gold und Silber darf dich hindern, noch an Kriegsvolk, wenn du es irgendwo zur Stelle brauchst, sondern mit dem edlen Artabazos, den ich dir schicke, betreibe du unbedenklich meine und deine Dinge, wie es sich für uns beide am schönsten und besten fñgt.»

Die Entstehung der römischen Briefkultur

- ▶ 'Macedo'-Brief (P. Vindob. L 1 c), datiert zw. 26 u. 2 v. Chr.

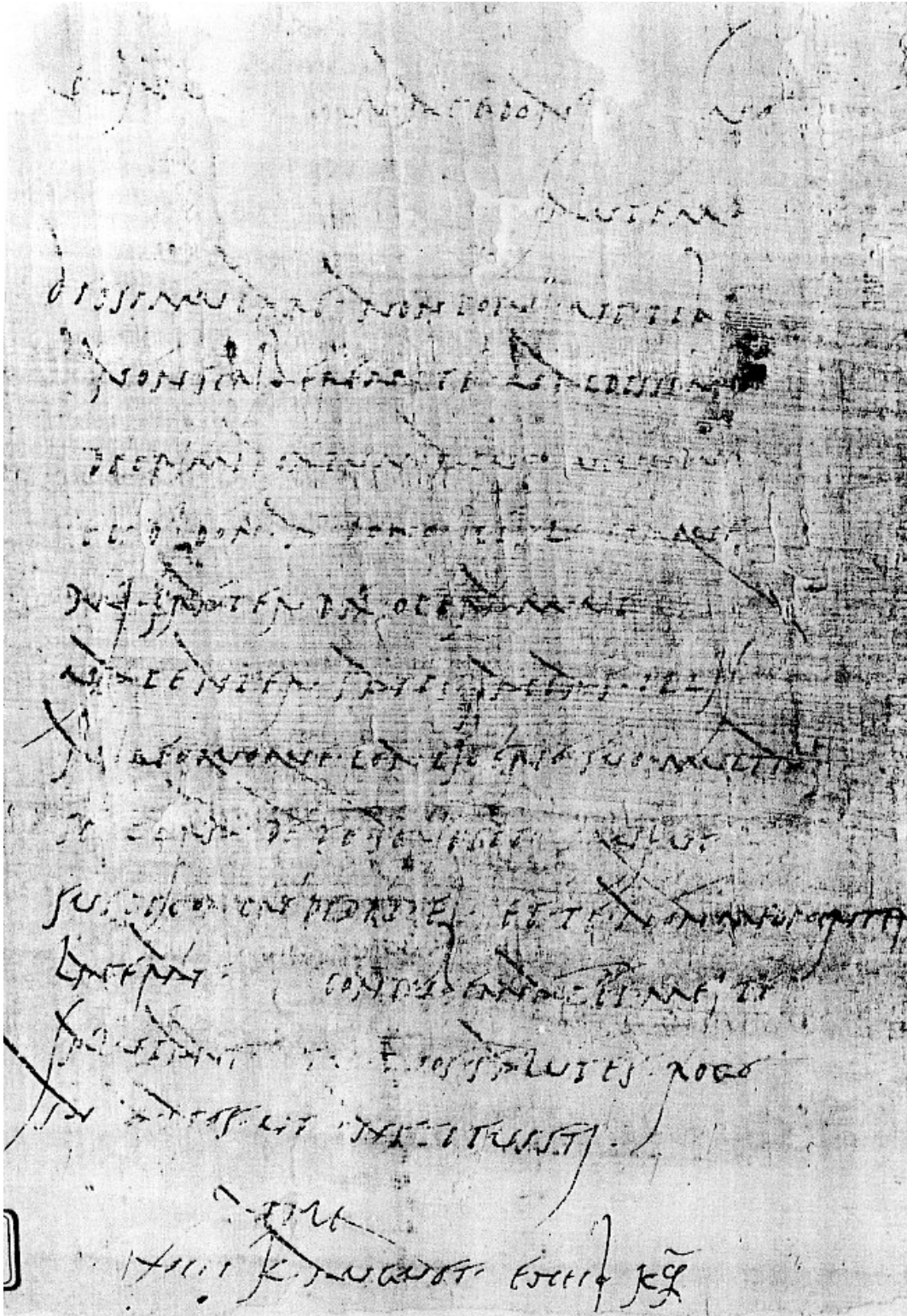

Abb.: SEIDER, R.: Paläographie der lateinischen Papyri I 1. Stuttgart 1972. S. 29f. Tafel II.

Umschrift:

[Di]aconu[s] MacedonI suo
 salutem ·
 dissimulare · non potui · ut · tibi
 non scriberem · te · ualdissime
 decrIminatum · aput · lucundum 5
 et · DIIdom · a · DomItiI · l(Iberto) · itaque
 mI · frater · da · operam · ut
 ualenter · satisfacias · illIs
 NIreo quoque · conlIberto · suo · multa
 sc[e]lera · de te · scripsIt · quI · ut · 10
 suspicor · credit · eI · et · te · non · mediocriter
 lacerat · contubernalis · meI · te
 salutant · ti · tuos · salutes · rogo
 ama · nos · ut instituistI ·
 uale 15
 XIII · K(alendas) · August(as) · *Epeiph kz*

Nach: KRAMER, J. : Die Verwendung des Apex und P. Vindob. L 1 c. In : ZPE 88 (1991).
 141-150. 146.

- CUGUSI, P. : Epistolographi Latini Minores. Vol. I. Aetatem Anteciceronianam Amplectens. 1. Testimonia et Fragmenta. Paravia, Torino 1970. S. 67ff.

CXXIV. - CORNELIA P. F.

EPISTULAE AD CAIUM FILIUM

1. CIC. *Brut.* 211 Legimus epistulas Corneliae, matris Gracchorum; apparat filios non tam in gremio educatos quam in sermone matris.

2. QUINT. *inst.* 1, 1, 6 Gracchorum eloquentiae multum contulisse accepimus Corneliā matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoque est epistulis traditus.

3. *Codd. Corneli Nepotis*, in fin. Verba ex epistula Corneliae Gracchorum matris ex libro Corneli Nepotis de Latinis historicis excerpta: „Dices pulchrum esse inimicos ulcisci. id neque maius neque pulchrius cuiquam atque mihi esse videtur, sed si liceat re publica salva ea persequi. sed quatenus id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt, atque uti nunc sunt erunt, potius quam res publica profligetur atque pereat“. [Nep. *fr.* 1]

4. Eadem alio loco:

„Verbis conceptis deierare ausim, praeterquam qui Tiberium Gracchum necarunt, neminem inimicum tantum molestiae tantumque laboris quantum te ob has res mihi tradidisse: 2. quem oportebat omnium eorum, quos antehac habui liberos, partis eorum tolerare atque curare, ut quam minimum sollicitudinis in senecta haberem, utique quaecumque ageres ea velles maxime mihi placere, atque uti nefas haberes rerum maiorum adversus meam sententiam quicquam facere, praesertim mihi, cui parva pars vitae superest. ne id quidem tam breve spatium potest opitulari, quin et mihi adversere et rem publicam profliges? 3. denique quae pausa erit? ecquando desinet familia nostra insanire? ecquando modus ei rei haberi poterit? ecquando desinemus et

habentes et praebentes molestiis desistere? ecquando perpudescet miscenda atque perturbanda re publica? 4. sed si omnino id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito tribunatum: per me facito quod lubebit, cum ego non sentiam. ubi mortua ero, parentabis mihi et invocabis deum parentem. in eo tempore non pudet te eorum deum preces expetere, quos vivos atque praesentes relictos atque desertos habueris? 5. ne ille sirit Iuppiter te ea perseverare, nec tibi tantam dementiae venire in animum! et si perseveras, vereor ne in omnem vitam tantum laboris culpa tua recipias, uti in nullo tempore tute tibi placere possis“.

5. PLUT. *C. Gracc.* 13, 1 Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν Ὀπίμιον καταστήσαντες ὑπατον τῶν νόμων πολλοὺς διέγραφον καὶ τὴν Καρχηδόνοιο ἐκίνουν διάταξιν, ἐρεθίζοντες τὸν Γάιον ὡς ἂν αἰτίαν <ὑπ’> ὀργῆς παρασχῶν ἀναιρεθείη, τὸν μὲν πρῶτον χρόνον ἐκαρτέρει, τῶν δὲ φίλων καὶ μάλιστα τοῦ Φουλβίου παροξύνοντος, ὤρμησε πάλιν συνάγειν τοὺς ἀντιταξομένους πρὸς τὸν ὑπατον. ἐνταῦθα καὶ τὴν μητέρα λέγουσιν αὐτῷ συστασιάσαι, μισθουμένην ἀπὸ τῆς ξένης κρύφα καὶ πέμπουσιν εἰς Ῥώμην ἄνδρας, ὡς δὴ θειριστάς· ταῦτα γὰρ ἐν τοῖς ἐπιστολίοις αὐτῆς ἠνιγμένα γεγράφθαι πρὸς τὸν υἱόν. ἕτεροι δὲ καὶ πάνυ τῆς Κορνηλίας δυσχεραίνουσιν ταῦτα πράττεσθαι λέγουσιν.

- CUGUSI, P. : *Epistolographi Latini Minores. Vol. I. Aetatem Anteciceronianam Amplectens.* 1. Testimonia et Fragmenta. Paravia, Torino 1970. S. 67ff.

LXVI. - M. PORCIUS CATO CENSORINUS

EPISTULAE AD FILIUM

6. CIC. *off.* 1, [36 Popilius imperator tenebat provinciam, in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. Cum autem Popilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Popilium scripsit, ut, si eum patitur in exercitu remanere, secundo eum obliget militiae sacramento, quia priore amisso iure cum hostibus pugnare non poterat.] [37] M. quidem Catonis senis est epistula ad M. filium, in qua scribit se audisse eum missum factum esse a consule cum in Macedonia bello Persico miles esset. Monet igitur ut caveat, ne proelium ineat; negat enim ius esse, qui miles non sit cum hoste pugnare (= *frg.* 4 p. 84 Jord.).

PLUT. *quaest. Rom.* 39 „Διὰ τί τοῖς μὴ στρατευομένοις μὲν ἐν στρατοπέδῳ δ’ ἄλλως ἀναστρεφομένοις οὐκ ἐξῆν ἄνδρα βαλεῖν πολέμιον οὐδὲ τρῶσαι;“ καὶ τοῦτο Κάτων ὁ πρεσβύτερος ἐν ἐπιστολῇ τινι δεδήλωκε, γράφων πρὸς τὸν υἱὸν καὶ κελεύων, εἰ παρεθείη τῆς στρατείας ἀποπληρώσας τὸν χρόνον, ὑποστρέφειν, ἢ προσμένοντα λαβεῖν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τὸ ἐξεῖναι τρῶσαι καὶ ἀνελεῖν πολέμιον.

7. PLUT. *Cato maior* 39 ἐφ’ ᾧ καὶ Παῦλος ὁ στρατηγὸς ἠγάσθη τὸ μειράκιον, καὶ Κάτωνος αὐτοῦ φέρεται τις ἐπιστολὴ πρὸς τὸν υἱόν, ὑπερφυῶς ἐπαινοῦντος τὴν περὶ τὸ ξίφος φιλοτιμίαν αὐτοῦ καὶ σπουδὴν (= *frg.* 3 p. 84 Jord.).

8. „Ex dolore, ex febri, ex siti, ex medicamentis bibendis“.

9. „Interempto praestari“ (= *frg.* 5 p. 84 Jord.).

Ciceros Briefwechsel mit Servius Sulpicius Rufus und der schönste Trostbrief des klassischen Altertums

- Cic. *fam.* 4, 5 (ed. SHACKLETON BAILEY)

[1] Postea quam mihi renuntiatum est de obitu Tulliae, filiae tuae, sane quam pro eo ac debui graviter molesteque tui communemque eam calamitatem existimavi, qui, si istic adfuissem, neque tibi defuissem coramque meum dolorem tibi declarassem; etsi genus hoc consolationis miserum atque acerbum est propterea quia per quos ea confieri debet, propinquos ac familiaris, ii ipsi pari molestia afficiuntur neque sine lacrimis multis id conari possunt, uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere quam aliis posse suum officium praestare. tamen, quae in praesentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere, non quo ea te fugere existimem, sed quod forsitan dolore impeditus minus ea perspicias. [2] quid est, quod tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? cogita quem ad modum adhuc fortuna nobiscum egerit; ea nobis erepta esse quae hominibus non minus quam liberi cara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnis. hoc uno incommodo addito quid ad dolorem adiungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus callere iam debet atque omnia minoris existimare? [3] at illius vicem, credo, doles. quotiens in eam cogitationem necesse est et tu veneris et nos saepe incidimus, hisce temporibus non pessime cum iis esse actum quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare! quid autem fuit quod illam hoc tempore ad vivendum magno opere invitare posset? quae res, quae spes, quod animi solacium? ut cum aliquo adolescente primario coniuncta aetatem gereret? licitum est tibi, credo, pro tua dignitate ex hac iuventute generum deligere cuius fidei liberos tuos te tuto committere putares. an ut ea liberos ex sese pareret quos cum florentis videret laetaretur, qui rem a parente traditam per se tenere possent, honores ordinatim petituri essent, in re publica, in amicorum negotiis libertate sua usuri? quid horum fuit quod non prius quam datum est ademptum sit? at vero malum est liberos amittere. malum, nisi hoc peius est, haec sufferre et perpeti. [4] quae res mihi non mediocrem consolationem attulit volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi dolorem minuere possit. ex Asia rediens cum ab Aegina Megaram versus navigarem, coepi regiones circumcirca prospicere. post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piraeus, sinistra Corinthus, quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos iacent. coepi egomet mecum sic cogitare: 'hem! nos homunculi indignamur si quis nostrum interiit aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidum cadavera proiecta iacent? visne tu te, Servi, cohibere et meminisse hominem te esse natum?' crede mihi, cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus. hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas: modo uno tempore tot viri clarissimi interierunt, de imperio populi Romani tanta deminutio facta est, omnes provinciae conquassatae sunt: in unius mulierculae animula si iactura facta est, tanto opere commoveris? quae si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat. [5] etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avoca atque ea potius reminiscere quae digna tua persona sunt: illam, quam diu ei opus fuerit, vixisse, una cum re publica fuisse, te, patrem suum, praetorem, consulem, augurem vidisse, adolescentibus primariis nuptam fuisse, omnibus bonis prope perfunctam esse, cum res publica occideret, vita excessisse. quid est quod tu aut illa cum Fortuna hoc nomine queri possitis? denique noli te oblivisci Ciceronem esse et eum qui aliis consueris praecipere et dare consilium, neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinae scientiam, ipsi se curare non possunt, sed

potius quae aliis tute praecipere soles, ea tute tibi subiace atque apud animum propone. [6] nullus dolor est quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. hoc te exspectare tempus tibi turpe est ac non ei rei sapientia tua te occurrere. quod si qui etiam inferis sensus est, qui illius in te amor fuit pietasque in omnis suos, hoc certe illa te facere non vult. da hoc illi mortuae, da ceteris amicis ac familiaribus, qui tuo dolore maerent, da patriae, ut, si qua in re opus sit, opera et consilio tuo uti possit. denique, quoniam in eam fortunam devenimus ut etiam huic rei nobis serviendum sit, noli committere ut quisquam te putet non tam filiam quam rei publicae tempora et aliorum victoriam lugere. plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiae tuae diffidere. qua re, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi: vidimus aliquotiens secundam pulcherrime te ferre fortunam magnamque ex ea re te laudem apisci; fac aliquando intellegamus adversam quoque te aequae ferre posse neque id maius quam debeat tibi onus videri, ne ex omnibus virtutibus haec una tibi videatur deesse. quod ad me attinet, cum te tranquilliores animo esse cognoro, de iis rebus quae hic geruntur quemadmodumque se provincia habeat certiores faciam.

vale.

**Eine ungehaltene Rede einer ungehaltenen Frau:
 Didos Brief an Aeneas**

► Ov. *Her.* 7 (ed. PALMER)

Sic ubi fata vocant, udis abiectus in herbis
 ad vada Maeandri concinit albus olor.
 Nec quia te nostra sperem prece posse moveri,
 alloquor: adverso movimus ista deo.
 sed merita famam corpusque animumque pudicum 5
 cum male perdiderim, perdere verba leve est.
 Certus es ire tamen miseramque relinquere Didon
 atque idem venti vela fidemque ferent?
 certus es, Aenea, cum foedere solvere naves,
 quaeque ubi sint nescis, Itala regna sequi? 10
 nec nova Carthago, nec te crescentia tangunt
 moenia nec sceptro tradita summa tuo?
 facta fugis, facienda petis: quaerenda per orbem
 altera, quaesita est altera terra tibi.
 ut terram invenias, quis eam tibi tradet habendam? 15
 quis sua non notis arva tenenda dabit?
 alter habendus amor tibi restat et altera Dido:
 quamque iterum fallas, altera danda fides.
 quando erit, ut condas instar Carthaginiis urbem,
 et videas populos altus ab arce tuos? 20
 omnia ut eveniant, nec di tua vota morentur,
 unde tibi, quae te sic amet, uxor erit?
 uror, ut inducto ceratae sulphure taedae:
 Aenean animo noxque diesque refert. 25
 ille quidem male gratus et ad mea munera surdus
 et quo, si non sim stulta, carere velim:
 non tamen Aenean, quamvis male cogitat, odi,
 sed queror infidum quaeque peius amo.
 parce, Venus, nurui, durumque amplectere fratrem,
 frater Amor; castris militet ille tuis. 30
 aut ego quem coepi, neque enim dedignor, amare,
 materiam curae praebat ille meae.
 fallor, et ista mihi falso iactatur imago:
 matris ab ingenio dissidet ille suae.
 te lapis et montes innataque rupibus altis 35
 robora, te saevae progenuere ferae,
 aut mare, quale vides agitari nunc quoque ventis,
 quo tamen adversis fluctibus ire paras.
 quo fugis? obstat hiems: hiemis mihi gratia prosit.
 adspice, ut eversas concitet Eurus aquas. 40
 quod tibi malueram, sine me debere procellis:
 iustior est animo ventus et unda tuo.
 Non ego sum tanti - quod non censeris inique? -
 ut pereas, dum me per freta longa fugis.
 exerces pretiosa odia et constantia magno, 45
 si, dum me careas, est tibi vile mori.

iam venti ponent, strataque aequaliter unda
 caeruleis Triton per mare curret equis.
 tu quoque cum ventis utinam mutabilis esses!
 et, nisi durtia robora vincis, eris. 50
 quid, si nescires, insana quid aequora possunt?
 expertae totiens tam male credis aquae?
 ut pelago suadente etiam retinacula solvas,
 multa tamen latus tristia pontus habet.
 nec violasse fidem temptantibus aequora prodest: 55
 perfidiae poenas exigit ille locus.
 praecipue cum laesus amor, quia mater Amorum
 nuda Cytheriacis edita fertur aquis.
 Perdita ne perdam, timeo, noceamve nocenti,
 neu bibat aequoreas naufragus hostis aquas. 60
 vive precor: sic te melius quam funere perdam:
 tu potius leti causa ferere mei.
 finge, age, te rapido (nullum sit in omine pondus).
 turbine deprendi: quid tibi mentis erit?
 protinus occurrent falsae periuria linguae 65
 et Phrygia Dido fraude coacta mori;
 coniugis ante oculos deceptae stabit imago
 tristis et effusis sanguinolenta comis.
 quidquid id est "tantum merui! concedite!" dicas,
 quaeque cadent, in te fulmina missa putes? 70
 Da breve saevitiae spatium pelagique tuaeque:
 grande morae pretium tuta futura via est.
 nec mihi tu curae; puero parcatur Iulo:
 te satis est titulum mortis habere meae.
 quid puer Ascanius, quid di meruere Penates? 75
 ignibus ereptos obruet unda deos?
 sed neque fers tecum, nec, quae mihi, perfide, iactas,
 presserunt umeros sacra paterque tuos.
 omnia mentiris, neque enim tua fallere lingua
 incipit a nobis, primaque plector ego. 80
 si quaeras, ubi sit formosi mater Iuli,
 occidit a duro sola relicta viro.
 haec mihi narraras: at me movere: merentem
 ure: minor culpa poena futura mea est.
 Nec mihi mens dubia est, quin te tua numina damnent: 85
 per mare, per terras septima iactat hiems.
 fluctibus eiectum tuta statione recepi
 vixque bene audito nomine regna dedi.
 his tamen officiis utinam contenta fuissem,
 et mihi concubitus fama sepulta foret! 90
 illa dies nocuit, qua nos declive sub antrum
 Caeruleus subitis compulit imber aquis.
 audieram vocem: nymphas ululasse putavi:
 Eumenides fati signa dedere mei.
 Exige, laese pudor, poenas violate Sychaei ... 95
 * * *
 ad quas, me miseram, plena pudoris eo.
 est mihi marmorea sacratus in aede Sychaeus:
 oppositae frondes velleraque alba tegunt: 100
 hinc ego me sensi noto quater ore citari;
 ipse sono tenui dixit "Elissa, veni!"
 Nulla mora est: venio; venio tibi debita coniunx;

sum tamen admissi tarda pudore mei.
 da veniam culpae: decepit idoneus auctor: 105
 invidiam noxae detrahit ille meae.
 diva parens seniorque pater, pia sarcina nati,
 spem mihi mansuri rite dedere viri.
 si fuit errandum, causas habet error honestas:
 adde fidem, nulla parte pigendus erit. 110
 Durat in extremum vitaeque novissima nostrae
 prosequitur fati, qui fuit ante, tenor.
 occidit internas coniunx mactatus ad aras,
 et sceleris tanti praemia frater habet;
 exul agor cineresque viri patriamque relinquo 115
 et feror in duras hoste sequente vias;
 adplicor ignotis fratrique elapsa fretoque
 quod tibi donavi, perfide, litus emo.
 urbem constitui lateque patentia fixi
 moenia finitimis invidiosa locis. 120
 bella tument: bellis peregrina et femina temptor
 vixque rudis portas urbis et arma paro.
 mille procis placui, qui me coiere querentes;
 nescio quem thalamis praeposuisse suis.
 quid dubitas vinctam Gaetulo tradere Iarbae? 125
 praebuerim sceleri brachia nostra tuo.
 est etiam frater, cuius manus impia possit
 respergi nostro, sparsa cruore viri.
 pone deos et quae tangendo sacra profanas:
 non bene caelestis impia dextra colit. 130
 si tu cultor eras elapsis igne futurus,
 paenitet elapsos ignibus esse deos.
 forsitan et gravidam Didon, scelerate, relinquas,
 parsque tui lateat corpore clausa meo.
 accedet fati matris miserabilis infans, 135
 et nondum nati funeris auctor eris,
 cumque parente sua frater morietur Iuli,
 poenaque conexos auferet una duos.
 "Sed iubet ire deus." vellem, vetuisset adire,
 Punica nec Teucris pressa fuisset humus. 140
 hoc duce nempe deo ventis agitaris iniquis
 et teris in rapido tempora longa freto!
 Pergama vix tanto tibi erant repetenda labore,
 Hectore si vivo quanta fuere forent.
 non patrium Simoenta petis, sed Thybridis undas. 145
 nempe ut pervenias, quo cupis, hospes eris.
 utque latet vitatque tuas abstrusa carinas,
 vix tibi continget terra petita seni.
 Hos potius populos in dotem, ambage remissa,
 accipe et advectas Pygmalionis opes. 150
 Ilion in Tyriam transfer felicius urbem.
 resque loco regis sceptraque sacra tene.
 si tibi mens avida est belli, si quaerit Iulus,
 unde suo partus Marte triumphus eat,
 quem superet, nequid desit, praebibimus hostem: 155
 hic pacis leges, hic locus arma capit.
 tu modo, per matrem fraternaue tela, sagittas,
 perque fugae comites, Dardana sacra, deos,
 - sic superent, quoscumque tua de gente reportat

Mars ferus, et damni sit modus ille tui, 160
 Ascaniusque suos feliciter inpleat annos,
 et senis Anchisae molliter ossa cubent! -
 parce, precor, domui, quae se tibi tradit habendam:
 quod crimen dicis praeter amasse meum?
 non ego sum Pthias magnisque oriunda Mycenis, 165
 nec steterunt in te virque paterque meus.
 si pudet uxoris, non nupta, sed hospita dicar:
 dum tua sit Dido quidlibet esse feret.
 nota mihi freta sunt Afrum frangentia litus:
 temporibus certis dantque negantque viam. 170
 cum dabit aura viam, praebebis carbasa ventis:
 nunc levis eiectam continet alga ratem.
 tempus ut observem, manda mihi: serius ibis,
 nec te, si cupies, ipsa manere sinam.
 et socii requiem poscunt, laniataque classis 175
 postulat exiguas semirefecta moras.
 pro meritis et siqua tibi debebimus ultra,
 pro spe coniugii tempora parva peto;
 dum freta mitescunt et amor, dum tempore et usu
 fortiter edisco tristia posse pati. 180
 si minus, est animus nobis effundere vitam:
 in me crudelis non potes esse diu.
 aspicias utinam, quae sit scribentis imago:
 scribimus, et gremio Troicus ensis adest,
 perque genas lacrimae strictum labuntur in ensem, 185
 qui iam pro lacrimis sanguine tinctus erit.
 quam bene conveniunt fato tua munera nostro!
 instruis inpensa nostra sepulcra brevi.
 nec mea nunc primum feriuntur pectora telo:
 ille locus saevi vulnus amoris habet. 190
 Anna soror, soror Anna, meae male conscia culpae,
 iam dabis in cineres ultima dona meos.
 nec consumpta rogis inscribar ELISSA SYCHAEI,
 hoc tamen in tumuli marmore carmen erit:
 PRAEBVIT AENEAS ET CAVSAM MORTIS ET ENSEM; 195
 IPSA SVA DIDO CONCIDIT VSA MANV.

Briefe aus der Verbannung► *Ov. ep. ex pont.* 1, 1 (ed. OWEN)

Naso Tomitanae iam non novus incola terrae
 hoc tibi de Getico litore mittit opus.
 si vacat, hospitio peregrinos, Brute, libellos
 excipe, dumque aliquo, quolibet abde modo.
 publica non audent intra monimenta venire, 5
 ne suus hoc illis clausurit auctor iter.
 a, quotiens dixi 'Certe nil turpe docetis:
 ite, patet castis versibus ille locus.'
 non tamen accedunt, sed, ut aspicias ipse, latere
 sub Lare privato tutius esse putant. 10
 quaeris ubi hos possis nullo componere laeso?
 qua steterant Artes, pars vacat illa tibi.
 quid veniant, novitate roges fortasse sub ipsa.
 accipe, quodcumque est, dummodo non sit amor.
 invenies, quamvis non est miserabilis index, 15
 non minus hoc illo triste, quod ante dedi.
 rebus idem, titulo differt; et epistula cui sit
 non occultato nomine missa docet.
 nec vos hoc vultis, sed nec prohibere potestis,
 Musaque ad invitos officiosa venit. 20
 quicquid id est, adiunge meis. nihil inpedit ortos
 exule servatis legibus urbe frui.
 quod metuas non est. Antoni scripta leguntur,
 doctus et in promptu scrinia Brutus habet.
 nec me nominibus furiosus confero tantis: 25
 saeva deos contra non tamen arma tuli.
 denique Caesareo, quod non desiderat ipse,
 non caret e nostris ullus honore liber.
 si dubitas de me, laudes admitte deorum,
 et carmen dempto nomine sume meum. 30
 adiuvat in bello pacatae ramus olivae:
 proderit auctorem pacis habere nihil?
 cum foret Aeneae cervix subiecta parenti,
 dicitur ipsa viro flamma dedisse viam:
 fert liber Aeneaden, et non iter omne patebit? 35
 at patriae pater hic, ipsius ille fuit.
 ecquis ita est audax, ut limine cogat abire
 iactantem Pharia tinnula sinistra manu?
 ante deum Matrem cornu tibicen adunco
 cum canit, exiguae quis stipis aera negat? 40
 scimus ab inperio fieri nil tale Dianae:
 unde tamen uivat, vaticinator habet.
 ipsa movent animos superiorum numina nostros,
 turpe nec est tali credulitate capi.
 en ego pro sistro Phrygiique foramine buxi 45
 gentis Iuleae nomina sancta fero.
 vaticinor moneoque. locum date sacra ferenti.

non mihi, sed magno poscitur ille deo.
 nec quia vel merui vel sensi principis iram,
 a nobis ipsum nolle putate coli. 50
 vidi ego linigerae numen violasse fatentem
 Isidis Isiacos ante sedere focos.
 alter, ob huic similem privatus lumine culpam,
 clamabat media se meruisse via.
 talia caelestes fieri praeconia gaudent, 55
 ut sua quid valeant numina teste probent.
 saepe levant poenas ereptaque lumina reddunt,
 cum bene peccati paenituisse vident.
 paenitet, o! si quid miserorum creditur ulli,
 paenitet, et facto torqueor ipse meo. 60
 cumque sit exilium, magis est mihi culpa dolori;
 estque pati poenam, quam meruisse, minus.
 ut mihi di faveant, quibus est manifestior ipse,
 poena potest demi, culpa perennis erit.
 mors faciet certe, ne sim, cum venerit, exul: 65
 ut non peccarim mors quoque non faciet.
 non igitur mirum, si mens mea tabida facta
 de nive manantis more liquescit aquae.
 estur ut occulta vitiata teredine navis,
 aequorei scopulos ut cavat unda salis, 70
 roditur ut scabra positum rubigine ferrum
 conditus ut tineae carpitur ore liber,
 sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
 fine quibus nullo conficiantur, habent.
 nec prius hi mentem stimuli quam vita relinquet: 75
 quique dolet, citius quam dolor ipse, cadet.
 hoc mihi si superi, quorum sumus omnia credent,
 forsitan exigua dignus habebor ope,
 inque locum Scythico vacuum mutabor ab arcu.
 plus isto, duri, si precer, oris ero. 80

► *Ov. ep. ex pont. 3, 9* (ed. OWEN)

Quod sit in his eadem sententia, Brute, libellis,
 carmina nescio quem carpere nostra refers:
 nil nisi me terra fruar ut propiore rogare,
 et quam sim denso cinctus ab hoste loqui.
 o, quam de multis vitium reprehenditur unum! 5
 hoc peccat solum si mea Musa, bene est.
 ipse ego librorum video delicta meorum,
 cum sua plus iusto carmina quisque probet.
 auctor opus laudat: sic forsitan Agrius olim
 Thersiten facie dixerit esse bona. 10
 iudicium tamen hic nostrum non decipit error,
 nec, quicquid genui, protinus illud amo.
 cur igitur, si me videam delinquere, peccem
 et patiar scripto crimen inesse rogas?
 non eadem ratio est sentire et demere morbos. 15
 sensus inest cunctis, tollitur arte malum.
 saepe aliquod verbum cupiens mutare reliqui,
 iudicium vires destituuntque meum.
 saepe piget (quid enim dubitem tibi vera fateri?)

corrigere et longi ferre laboris onus. 20
 scribentem iuvat ipse labor minuitque laborem,
 cumque suo crescens pectore fervet opus.
 corrigere ut res est tanto minus ardua quanto
 magnus Aristarcho maior Homerus erat,
 sic animum lento curarum frigore laedit 25
 et cupidi cursus frena retentat equi.
 atque ita di mites minuant mihi Caesaris iram,
 ossaque pacata nostra tegantur humo,
 ut mihi conanti nonnumquam intendere curas
 fortunae species obstat acerba meae, 30
 vixque mihi videor, faciam qui carmina, sanus
 inque feris curem corrigere illa Getis.
 nil tamen e scriptis magis excusabile nostris,
 quam sensus cunctis paene quod unus inest.
 laeta fere laetus cecini, cano tristia tristis: 35
 conveniens operi tempus utrumque suo est.
 quid nisi de vitio scribam regionis amarae,
 utque loco moriar commodiore precer?
 cum totiens eadem dicam, vix audior ulli,
 verbaque profectu dissimulata carent. 40
 et tamen haec eadem cum sint, non scripsimus isdem,
 unaque per plures vox mea temptat opem.
 an, ne bis sensum lector reperiret eundem,
 unus amicorum, Brute, rogandus eras?
 non fuit hoc tanti. confesso ignoscite, docti: 45
 vilior est operis fama salute mea.
 denique materiam, quam quis sibi finxerit ipse,
 arbitrio variat multa poeta suo.
 musa mea est index nimium quoque vera malorum,
 atque incorrupti pondera testis habet. 50
 nec liber ut fieret, sed uti sua cuique daretur
 littera, propositum curaque nostra fuit.
 postmodo collectas utcumque sine ordine iunxi:
 hoc opus electum ne mihi forte putes.
 da veniam scriptis, quorum non gloria nobis 55
 causa, sed utilitas officiumque fuit.

Briefschreiben als Tätigkeit des gebildeten Aristokraten

- ▶ Plin. *ep.* 1, 1 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Septico <claro> suo

[1] Frequenter hortatus es, ut epistulas, si quas paulo curatius scripsissem, colligerem publicaremque. Collegi non servato temporis ordine (neque enim historiam componebam), sed ut quaeque in manus venerat. [2] superest, ut nec te consilii nec me paeniteat obsequii. ita enim fiet, ut eas, quae adhuc neglectae iacent, requiram et, si quas addidero, non supprimam.

vale.

- ▶ Plin. *ep.* 1, 6 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Cornelio Tacito suo s.

[1] Ridebis, et licet rideas. ego, ille quem nosti, apros tres et quidem pulcherrimos cepi. 'ipse?' inquis. ipse; non tamen ut omnino ab inertia mea et quiete discederem. ad retia sedebam; erat in proximo non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares; meditabar aliquid enotabamque, ut, si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem. [2] non est, quod contemnas hoc studendi genus; mirum est, ut animus agitatione motuque corporis excitetur: iam undique silvae et solitudo ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt. [3] proinde, cum venabere, licebit auctore me ut panarium et lagunculam sic etiam pugillares feras: experieris non Dianam magis montibus quam Minervam inerrare.

vale.

- ▶ Plin. *ep.* 1, 20 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Cornelio Tacito suo s.

[1] Frequens mihi disputatio est cum quodam docto homine et perito, cui nihil aequae in causis agendis ut brevitatis placet. [2] quam ego custodiendam esse confiteor, si causa permittat: alioqui praevaricatio est transire dicenda, praevaricatio etiam cursim et breviter attingere, quae sint inculcanda, infigenda, repetenda. [3] nam plerisque longiore tractatu vis quaedam et pondus accedit, utque corpori ferrum, sic oratio animo non ictu magis quam mira imprimitur. [4] hic ille mecum auctoritatibus agit ac mihi ex Graecis orationes Lysiae ostendit, ex nostris Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimae sunt circumcisae et breves: ego Lysiae Demosthenen Aeschinen Hyperiden multosque praeterea, Gracchis et Catoni Pollionem, Caesarem, Caelium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur esse, quae maxima. et hercule ut aliae bonae res, ita bonus liber melior est quisque, quo maior. [5] vides, ut statuas, signa, picturas, hominum denique multorumque animalium formas, arborum etiam, si modo sint decorae, nihil magis quam amplitudo commendat. idem orationibus evenit; quin etiam voluminibus ipsis auctoritatem quandam et pulchritudinem adicit magnitudo. [6] haec ille multa quaeque alia, quae a me in eandem sententiam solent dici, ut est in disputando incomprehensibilis et lubricus, ita eludit ut contendat hos ipsos, quorum

orationibus nitar, pauciora dixisse, quam ediderint. [7] ego contra puto. testes sunt multae multorum orationes et Ciceronis pro Murena, pro Vareno, in quibus brevis et nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur: ex his apparet illum permulta dixisse, cum ederet, omisisse. [8] idem pro Cluentio ait se totam causam vetere instituto solum perorasse, et pro C. Cornelio quadriduo egisse, ne dubitare possimus, quae per plures dies (ut necesse erat) latius dixerit, postea recisa ac repurgata in unum librum grandem quidem, unum tamen, coartasse. [9] 'at aliud est actio bona, aliud oratio.' scio nonnullis ita videri; sed ego (forsitan fallar) persuasum habeo posse fieri, ut sit actio bona, quae non sit bona oratio, non posse non bonam actionem esse, quae sit bona oratio. est enim oratio actionis exemplar et quasi 'archetypon'. [10] ideo in optima quaque mille figuras extemporales invenimus, in iis etiam, quas tantum editas scimus, ut in Verrem, 'artificem quem? quemnam? recte admones: Polyclitum esse dicebant'. sequitur ergo, ut actio sit absolutissima, quae maxime orationis similitudinem expresserit, si modo iustum et debitum tempus accipiat; quod si negetur, nulla oratoris, maxima iudicis culpa est. [11] adsunt huic opinioni meae leges, quae longissima tempora largiuntur nec brevitatem dicentibus, sed copiam, hoc est diligentiam, suadent; quam praestare nisi in angustissimis causis non potest brevitatis. [12] adiciam, quod me docuit usus, magister egregius. frequenter egi, frequenter iudicavi, frequenter in consilio fui: aliud alios movet, ac plerumque parvae res maximas trahunt. varia sunt hominum iudicia, variae voluntates. inde qui eandem causam simul audierunt, saepe diversum, interdum idem, sed ex diversis animi motibus sentiunt. [13] praeterea suae quisque inventioni favet et quasi fortissimum amplectitur, cum ab alio dictum est, quod ipse praevideat. omnibus ergo dandum est aliquid, quod teneant, quod agnoscant. [14] dixit aliquando mihi Regulus, cum simul adessemus: 'tu omnia, quae sunt in causa, putas exsequenda; ego iugulum statim video, hunc premo.' premit sane, quod elegit, sed in eligendo frequenter errat. [15] respondi posse fieri, ut genu esset aut talus, ubi ille iugulum putaret. 'at ego', inquam, 'qui iugulum perspicere non possum, omnia pertempto, omnia experior, `πάντα λίθον` denique `κινῶ`, [16] utque in cultura agri non vineas tantum, verum etiam arbusta, nec arbusta tantum, verum etiam campos curo et exerceo, utque in ipsis campis non far aut siliginem solam, sed hordeum, fabam ceteraque legumina sero, sic in actione plura quasi semina latius spargo, ut, quae provenerint, colligam. [17] neque enim minus imperspicua, incerta, fallacia sunt iudicum ingenia quam tempestatum terrarumque. nec me praeterit summum oratorem Periclen sic a comico Eupolide laudari:

πρὸς δέ γ' αὐτοῦ τῷ τάχει
πειθῶ τις ἐπεκάθιζεν ἐπὶ τοῖς χείλεσιν·
οὕτως ἐκήλει καὶ μόνος τῶν ρητόρων
τὸ κέντρον ἐγκατέλειπε τοῖς ἀκροωμένοις.

[18] verum huic ipsi Pericli nec illa πειθῶ nec illud ἐκήλει brevitate vel velocitate vel utraque (differunt enim) sine facultate summa contigisset. nam delectare, persuadere copiam dicendi spatiumque desiderat; relinquere vero aculeum in audientium animis is demum potest, qui non pungit, sed infigit. [19] adde, quae de eodem Pericle comicus alter:

ἤστραπτεν, ἐβρόντα, συνεκόκα τὴν Ἑλλάδα.

non enim amputata oratio et abscisa, sed lata et magnifica et excelsa tonat, fulgurat, omnia denique perturbat ac miscet. [20] 'optimus tamen modus est': quis negat? sed non minus non servat modum, qui infra rem quam qui supra, qui adstrictius quam qui effusius dicit. [21] itaque audis frequenter ut illud 'immodice et redundanter', ita hoc 'ieiune et infirme'. alius excessisse materiam, alius dicitur non implesse. aequae uterque, sed ille imbecillitate, hic viribus peccat; quod certe, etsi non limatioris, maioris tamen ingeni vitium est. [22] nec vero, cum haec dico, illum Homericum

ἀμετροεπὴν ἴσχυρο, sed hunc:

καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν εἰκότα χειμερήσιν

non quia non et ille mihi valdissime placeat:

παῦρα μὲν ἀλλὰ μάλα λιγέως

si tamen detur electio, illam orationem similem nivibus hibernis, id est crebram et assiduam et largam, postremo divinam et caelestem volo. [23] 'at est gratior multis actio brevis.' est, sed inertibus, quorum delicias desidiamque quasi iudicium respicere ridiculum est. nam si hos in consilio habeas, non solum satius breviter dicere, sed omnino non dicere.

[24] haec est adhuc sententia mea, quam mutabo, si dissenseris tu; sed plane, cur dissentias, explices rogo. quamvis enim cedere auctoritati tuae debeam, rectius tamen arbitrator in tanta re ratione quam auctoritate superari. [25] proinde, si non errare videor, id ipsum quam voles brevi epistula, sed tamen scribe (confirmabis enim iudicium meum); si errare, longissimam para! num corrupti te, qui tibi, si mihi accederes, brevis epistulae necessitatem, si dissentires, longissimae imposui?

vale.

- Ein Plinius-Brief (8,1) in einer Handschrift aus dem 9. Jh. (Epist. Laurent. XLVII 36)

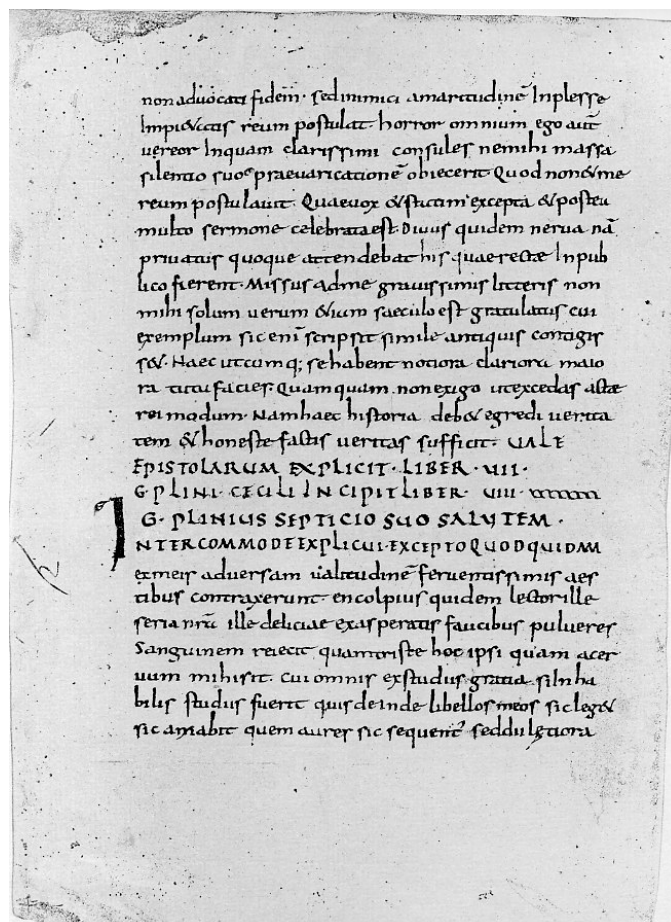

Abb.: CHATELAIN, E.: Paléographie des Classiques Latins. 2. Band. Paris 1894-1900. Tafel CXLIII.

Der Philosophenbrief und Senecas *Epistulae Morales*

- Sen. *ep. mor.* 5, 47 (ed. REYNOLDS)

Seneca Lucilio suo salutem.

[1] Libenter ex iis qui a te veniunt cognovi familiariter te cum servis tuis vivere: hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. 'servi sunt.' immo homines. 'servi sunt.' immo contubernales. 'servi sunt.' immo humiles amici. 'servi sunt.' immo conservi, si cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae. [2] itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo cenare: quare, nisi quia superbissima consuetudo cenanti domino stantium servorum turbam circumdedit? est ille plus quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem ac desuetum iam ventris officio, ut maiore opera omnia egerat quam ingessit. [3] at infelicibus servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet; virga murmur omne compescitur, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternumenta, singultus; magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur; nocte tota ieiuni mutique perstant. [4] sic fit ut isti de domino loquantur quibus coram domino loqui non licet. at illi quibus non tantum coram dominis sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere; in conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. [5] deinde eiusdem arrogantiae proverbium iactatur, totidem hostes esse quot servos: non habemus illos hostes sed facimus. alia interim crudelia, inhumana praetereo, quod ne tamquam hominibus quidem sed tamquam iumentis abutimur. [quod] cum ad cenandum discubimus, alius sputa deterget, alius reliquias temulentorum <toro> subditus colligit. [6] alius pretiosas aves scindit; per pectus et clunes certis ductibus circumferens eruditam manum frustra excutit, infelix, qui huic uni rei vivit, ut altalia decenter secet, nisi quod miserior est qui hoc voluptatis causa docet quam qui necessitatis discit. [7] alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum aetate luctatur: non potest effugere pueritiam, retrahitur, iamque militari habitu glaber retritris pilis aut penitus evulsis tota nocte pervigilat, quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit et in cubiculo vir, in convivio puer est. [8] alius, cui convivarum censura permissa est, perstat infelix et exspectat quos adulatio et intemperantia aut gulae aut linguae revocet in crastinum. adice obsonatores quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt cuius illum rei sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius novitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriant. cum his cenare non sustinet et maiestatis suae deminutionem putat ad eandem mensam cum servo suo accedere. di melius! quot ex istis dominos habet! [9] stare ante limen Callisti dominum suum vidi et eum qui illi inpegerat titulum, qui inter reicula manicipia produxerat, aliis intransibus excludi. rettulit illi gratiam servus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur: et ipse illum invicem apologavit, et ipse non iudicavit domo sua dignum. dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus! [10] vis tu cogitare istum quem servum tuum vocas ex isdem seminibus ortum eodem frui caelo, aequae spirare, aequae vivere, aequae mori! tam tu illum videre ingenuum potes quam ille te servum. variانا clade multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casae fecit. contemne nunc eius fortunae hominem in quam transire dum contemnis potes. [11] nolo in ingentem me locum immittere et de usu servorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, contumeliosissimi sumus. haec tamen praecepti mei summa est: sic cum inferiore vivas quemadmodum tecum superiorem velis vivere. quotiens in mentem venerit

quantum tibi in servum <tuum> liceat, veniat in mentem tantundem in te domino tuo licere. [12] 'at ego' inquis 'nullum habeo dominum.' bona aetas est: forsitan habebis. nescis qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua Darei mater, qua Platon, qua Diogenes? [13] vive cum servo clementer, comiter quoque, et in sermonem illum admitte et in consilium et in convictum. hoc loco acclamabit mihi tota manus delicorum 'nihil hac re humilium, nihil turpius'. hos ego eosdem deprehendam alienorum servorum osculantes manum. [14] ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? dominum patrem familiae appellaverunt, servos, quod etiam in mimis adhuc durat, familiares; instituerunt diem festum, non quo solo cum servis domini vescerentur, sed quo utique; honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt et domum pusillam rem publicam esse iudicaverunt. [15] 'quid ergo? omnes servos admovebo mensae meae?' non magis quam omnes liberos. erras si existimas me quosdam quasi sordidioris operae reiecturum, ut puta illum mulionem et illum bubulcum. non ministeriis illos aestimabo sed moribus: sibi quisque dat mores, ministeria casus assignat. quidam cenent tecum quia digni sunt, quidam ut sint; si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. [16] non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro et in curia quaeras: si diligenter attenderis, et domi invenies. saepe bona materia cessat sine artifice: tempta et experire. quemadmodum stultus est qui equum empturus non ipsum inspicit sed stratum eius ac frenos, sic stultissimus est qui hominem aut ex veste aut ex condicione, quae vestis modo nobis circumdata est, aestimat. [17] 'servus est.' sed fortasse liber animo. 'servus est.' hoc illi nocebit? ostende quis non sit: alius libidini servit, alius avaritiae, alius ambitioni, <omnes spei>, omnes timori. dabo consularem aniculae servientem, dabo ancillulae divitem, ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum: nulla servitus turpior est quam voluntaria. quare non est quod fastidiosi isti te deterreant quominus servis tuis hilarem te praestes et non superbe superiorem: colant potius te quam timeant. [18] dicet aliquis nunc me vocare ad pilleum servos et dominos de fastigio suo deicere, quod dixi, 'colant potius dominum quam timeant'. 'ita' inquit 'prorsus? colant tamquam clientes, tamquam salutatores?' hoc qui dixerit obliviscetur id dominis parum non esse quod deo sat est. qui colitur, et amatur: non potest amor cum timore misceri. [19] rectissime ergo facere te iudico quod timeri a servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris: verberibus muta admonentur. non quidquid nos offendit et laedit; sed ad rabiem cogunt pervenire deliciae, ut quidquid non ex voluntate respondit iram evocet. [20] regum nobis induimus animos; nam illi quoque oblitum et suarum virium et imbecillitas alienae sic excandescunt, sic saeviunt, quasi iniuriam acceperint, a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo; acceperunt iniuriam ut facerent. [21] diutius te morari nolo; non est enim tibi exhortatione opus. hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, permanent. levis est malitia, saepe mutatur, non in melius sed in aliud.

vale.

- Plin. *epist.* 3, 14 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Acilio suo s.

[1] Rem atrocem nec tantum epistula dignam Larcus Macedo, vir praetorius, a servis suis passus est, superbus alioqui dominus et saevus, et qui servisse patrem suum parum, immo nimium meminisset. [2] lavabatur in villa Formiana: repente eum servi circumstant; alius fauces invadit, alius os verberat, alius pectus et ventrem atque etiam, foedum dictu, verenda contundit; et, cum exanimem putarent, abiciunt in fervens pavimentum, ut experirentur, an viveret. ille, sive quia non sentiebat, sive quia se non sentire simulabat, immobilis et extensus fidem peractae

mortis implevit. [3] tum demum quasi aestu solutus effertur: excipiunt servi fideliores, concubinae cum ululatu et clamore concurrunt. ita et vocibus excitatus et recreatus loci frigore sublatis oculis agitatoque corpore vivere se (et iam tutum erat) confitetur. [4] diffugiunt servi; quorum magna pars comprehensa est, ceteri requiruntur; ipse paucis diebus aegre focilatus non sine ultionis solacio decessit, ita vivus vindicatus, ut occisi solent. [5] vides, quot periculis, quot contumeliis, quot ludibriis simus obnoxii; nec est, quod quisquam possit esse securus, quia sit remissus et mitis: non enim iudicio domini, sed scelere perimuntur. [6] verum haec hactenus. quid praeterea novi? quid? nihil; alioqui subiungerem: nam et charta adhuc superest, et dies feriatu patitur plura contexi. addam, quod opportune de eodem Macedone succurrit. cum in publico Romae lavaretur, notabilis atque etiam, ut exitus docuit, ominosa res accidit. [7] eques Romanus a servo eius, ut transitum daret, manu leviter admonitus convertit se, nec servum, a quo erat tactus, sed ipsum Macedonem tam graviter palma percussit, ut paene concideret. [8] ita balineum illi quasi per gradus quosdam primum contumeliae locus, deinde exitii fuit.

vale.

► Tac. *ann.* 14, 42ff. (ed. HEUBNER)

[42] Haud multo post praefectum urbis Pedanium Secundum servus ipsius interfecit, seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti incensus et dominum aemulum non tolerans. ceterum cum vetere ex more familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est senatusque [obsessus], in quo ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. ex quis C. Cassius sententiae loco in hunc modum disseruit: [43] `saepe numero, patres conscripti, in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges maiorum nova senatus decreta postularentur; neque sum adversatus, non quia dubitarem, super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum et quae converterentur [in] deterius mutari, sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. simul quicquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando res publica consilii egressus. quod hodie venit, consulari viro domi suae interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit quamvis nondum concusso senatus consulto, quod supplicium toti familiae minitabatur. decernite hercule impunitatem: at quem dignitas sua defendet, cum praefecto urbis non profu[er]it? quem numerus servorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra advertit? an, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias suas ultus est interfecto, quia de paterna pecunia transegerat aut avitum mancipium detrahebatur? pronuntiemus ultro dominum iure caesum videri. [44] libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? sed et si nunc primum statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi domini animum sumpsisse, ut non vox minax excideret, nihil per temeritatem proloqueretur? sane consilium occul[ta]vit, telum inter ignaros paravit: num excubias transire, cubiculi fores recludere, lumen inferre, caedem patrare [poterat] omnibus nesciis? multa sceleri indicia praeveniunt: servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. suspecta maioribus nostris fuerunt ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus i[s]dem nascerentur caritatemque dominorum statim acciperent. postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, conluviem istam non nisi metu coercueris. at quidam insontes peribunt. nam et ex fuso exercitu cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.`

1. Der Dichter und sein Kaiser: Widmungsbriefe des Statius und Martial

- Empfehlungsschreiben eines Vitalis an den phönikischen Statthalter Achillius (Strassburg, Pap. Lat. 1 b), 4. Jh., vor 362.

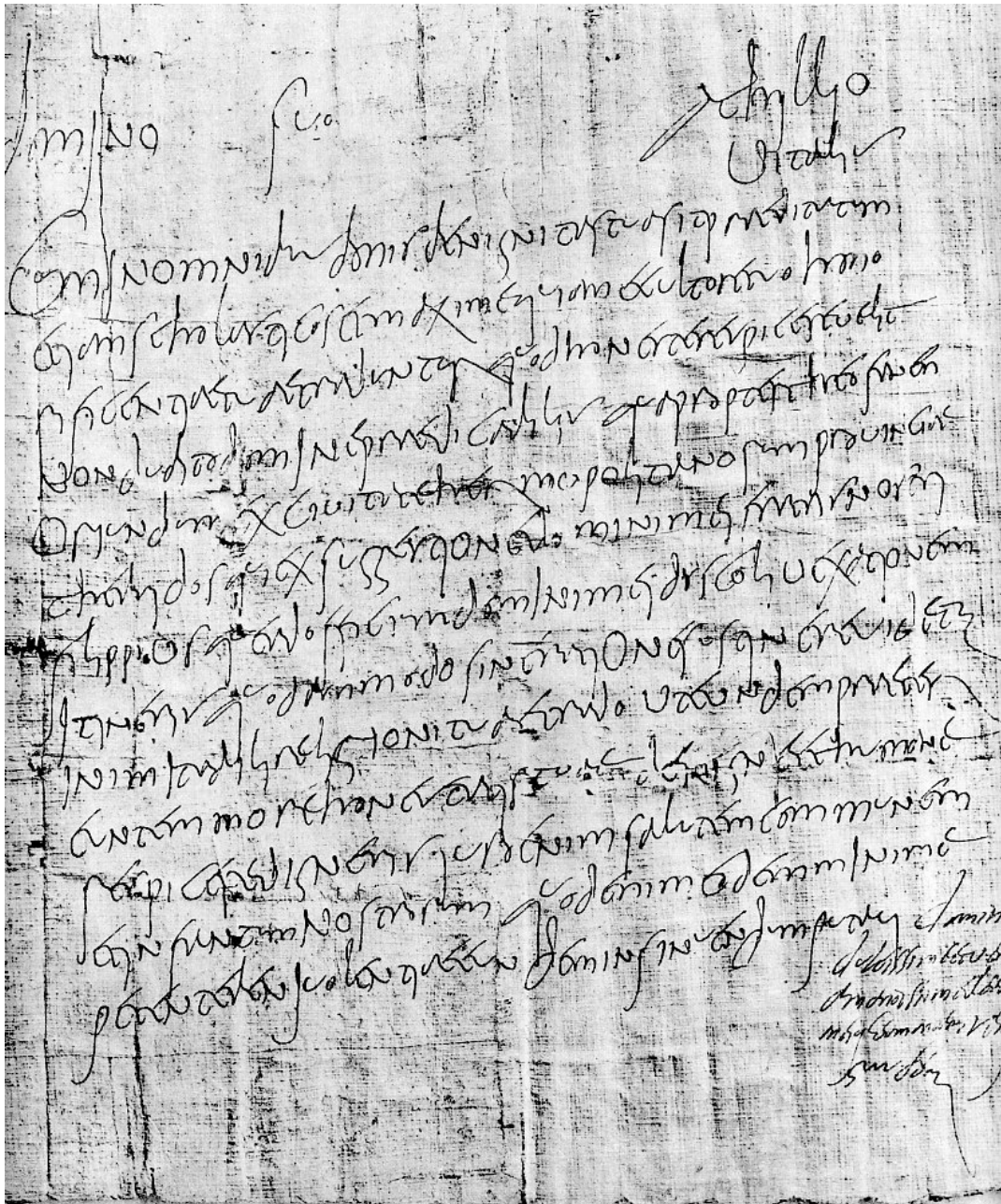

Abb.: STEFFENS, F.: Lateinische Paläographie. Berlin/Leipzig 1929². Tafel 16.

Umschrift (nach STEFFENS, Tafel 16):

Domino suo Achillio
Uitalis.

Cum in omnibus bonis benignitas tua sit praedita, tum etiam scholasticos et maxime, qui a me cultore tuo hono- rificentiae tuae traduntur, quod honeste respicere velit,	5
non dubito, domine praedicabilis. Quapropter Theofanen oriundum ex civitate Hermupolitanorum provinciae Thebaidos, qui ex suggestione domini mei fratris nostri Filippi usque ad officium domini mei Dyscoli vexationem itineris quodammodo sine ratione sustinere videtur,	10
inimitabili religioni tuae trado, ut eundem praeter- euntem more honestatis tuae benigne et humane respicere digneris. Iuro enim salutem communem et infantum nostrorum, quod enim eodem minime petente benivolentiae eundem insinuendum putavi. Domine	15
dulcissime et vere amantissime beatum te meique amantem semper gaudear.	

(*A tergo* : Domino suo Achillio Uitalis)

- Stat. *silv.* 1 praef. (ed. COURTNEY)

Stattus Stellae suo salutem.

Diu multumque dubitavi, Stella iuvenis optime et in studiis nostris eminentissime, qua parte evolvisi, an hos libellos, qui mihi subito calore et quadam festinandi voluptate fluxerunt, cum singuli de sinu meo pro... congregatos ipse dimitterem. quid enim ... quoque auctoritate editionis onerari, quo adhuc pro Thebaide mea, quamvis me reliquerit, timeo? sed et Culicem legimus et Batrachomachiam etiam agnoscimus, nec quisquam est inlustrium poetarum qui non aliquid operibus suis stilo remissiore praeluserit. quid quod haec serum erat continere, cum illa vos certe quorum honori data sunt haberetis? sed apud ceteros necesse est multum illis pereat ex venia, cum amiserint quam solam habuerunt gratiam celeritatis. nullum enim ex illis biduo longius tractum, quaedam et in singulis diebus effusa. quam timeo ne verum istuc versus quoque ipsi de se probent! primus libellus sacrosanctum habet testem: sumendum enim erat 'a Iove principium.' centum hos versus, quos in eum maximum feci, indulgentissimo imperatori postero die quam dedicaverat opus, tradere est iussum. 'potuisti illud' dicet aliquis 'et ante vidisse.' respondebis illi tu, Stella carissime, qui epithalamium tuum, quod mihi iniunxeras, scis biduo scriptum (audacter mehercules, sed tantum tamen hexametros habet). at fortasse tu pro collega mentieris. Manilius certe Vopiscus, vir eruditissimus et qui praecipue vindicat a situ litteras iam paene fugientes, solet ultro quoque nomine meo gloriari villam Tiburtinam suam descriptam a nobis uno die. sequitur libellus Rutilio Gallico convalescenti dedicatus, de quo nihil dico, ne videar defuncti testis occasione mentiri. nam Claudii Etrusci testimonium †domonnun† est, qui balneolum a me suum intra moram cenae recepit. in fine sunt kalendae Decembres, quibus utique creditur: noctem enim illam felicissimam et voluptatibus publicis inexpertam ...

- ▶ Stat. *silv.* 4 praef. (ed. COURTNEY)

Staius Marcello suo salutem.

Inveni librum, Marcelle carissime, quem pietati tuae dedicarem. reor equidem aliter quam invocato numine maximi imperatoris nullum opusculum meum coepisse; sed hic liber tres habet ... se quam quod quarta ad honorem tuum pertinet. primo autem septimum decimum Germanici nostri consulatum adoravi; secundo gratias egi sacratissimis eius epulis honoratus; tertio viam Domitianam miratus sum qua gravissimam harenarum moram exemit: cuius beneficio tu quo<que> maturius epistolam meam accipies, quam tibi in hoc libro a Neapoli scribo. proximum est lyricum carmen ad Septimium Severum, iuvenem, uti scis, inter ornatissimos secundi ordinis, tuum quidem et condiscipulum, sed mihi citra hoc quoque ius artissime carum. nam Vindicis nostri Herculem Epitrapezion secundum honorem quem de me et de ipsis studiis meretur imputare etiam tibi possum. Maximum Vibium et dignitatis et eloquentiae nomine a nobis diligere satis eram testatus epistola quam ad illum de editione Thebaidos meae publicavi; sed nunc quoque eum reverti maturius ex Dalmatia rogo. iuncta est ecloga ad municipem meum Iulium Menecraten, splendidum iuvenem et Polli mei generum, cui gratulor quod Neapolim nostram numero liberorum honestaverit. Plotio Grypo, maioris gradus iuveni, dignius opusculum reddam, sed interim hendecasyllabos quos Saturnalibus una risimus huic volumini inserui. quare ergo plura in quarto Silvarum quam in prioribus? ne se putent aliquid egisse qui reprehenderunt, ut audio, quod hoc stili genus edidissem. primum supervacuum est dissuadere rem factam; deinde multa ex illis iam domino Caesari dederam, et quanto hoc plus est quam edere! exerceri autem ioco non licet? 'secreto' inquit. sed et sphaeromachia spectantes et palaris lusio admittit. novissime, quisquis ex meis invitus aliquid legit, statim se profitetur adversum. ita quare consilio eius accedam? in summam, nempe ego sum qui traducor; taceat et gaudeat. hunc tamen librum tu, Marcelle, defendes. et, si videtur, hactenus, sin minus, reprehendemur.

vale.

- ▶ Mart. 2 praef. (ed. SHACKLETON BAILEY)

Valerius Martialis Deciano suo sal.

'Quid nobis' inquis 'cum epistula? parum enim tibi praestamus, si legimus epigrammata? quid hic porro dicturus es quod non possis versibus dicere? video quare tragoedia aut comoedia epistolam accipiant, quibus pro se loqui non licet: epigrammata curione non egent et contenta sunt sua, id est mala, lingua: in quacumque pagina visum est, epistolam faciunt. noli ergo, si tibi videtur, rem facere ridiculam et in toga saltantis inducere personam. denique videris an te delectet contra retiarium ferula. ego inter illos sedeo qui protinus reclamant.' puto me hercules, Deciane, verum dicis. quid si scias cum qua et quam longa epistola negotium fueris habiturus? itaque quod exigit fiat. debent tibi si qui in hunc librum inciderint quod ad primam paginam non lassum pervenient.

2. Der Lehrer und sein Kaiser: Frontos Briefwechsel mit Marc Aurel

- ▶ Fronto p. 1f. (ed. VAN DEN HOUT)

M. Caesar M. Frontoni magistro meo.

[1] Quid ego ista mea fortuna satis dixerim vel quomodo istam necessitatem meam durissimam condigne incusavero, quae me istic ita animo anxio tantaque sollicitudine praepedito alligatum attinet neque me sinit ad meum Frontonem, ad meam pulcherrimam animam confestim percurrere, praesertim in huiusmodi eius valetudine propius videre, manus tenere, ipsum denique illum pedem, quantum sine incommodo fieri possit, adtractare sensim, in balneo fovere, ingredienti manum subicere? et tu me amicum vocas, qui non abruptis omnibus cursu concitato pervolo? ego vero magis sum claudus quom ista mea verecundia, immo pigritia. o me, quid dicam? metuo quicquam dicere quod tu audire nolis; nam tu quidem me omni modo conisus es iocularibus istis tuis ac lepidissimis verbis a cura amovere atque te omnia ista aequo animo perpeti posse ostendere. at ego ubi animus meus sit, nescio; nisi hoc scio, illo nescio quo ad te profectum eum esse. cura, miserere, omni temperantia, abstinentia omnem istam tibi pro tua virtute tolerandam, mihi vero asperrimam nequissimamque valetudinem depellere et ad aquas proficisci. si et quando et, nunc ut commode agas, cito, oro, perscribe mihi et mentem meam in pectus meum repone. ego interim vel tales tuas litteras mecum gestabo. [2] Vale mihi Fronto iucundissime, quamquam ita me dispositus dicere oportet (nam tu quidem postulas talia): o qui ubique estis, di boni. valeat, oro, meus Fronto iucundissimus atque carissimus mihi, valeat semper integro, inlibato, incolumi corpore, valeat et mecum esse possit.

homo suavissime, vale.

- ▶ Fronto p. 133-135 (ed. VAN DEN HOUT)

<Antonino Augusto Fronto>

[1] hoc † <in>genio discrepanti. iuberetne me niti contra naturam adverso, quod aiunt, flumine? quid, si quis postularet, ut Phidias ludicra <a>ut Canachus deum <sim>ulacra fī<ng>eret, aut Calamis ut Tyrrhena aut Polycleetus Etrusca? quid, si Parrhasium versicolora pingere iuberet aut Apellen unicolora aut Nealcen magnifica aut Protogenen minuta aut Nician obscura aut Dionysium inlustria aut lascivia Euphranorem aut Pausiam . . . a? [2] in poetis <aut>em quis ignorat, ut gracilis sit Lucilius, Albucius aridus, sublimis Lucretius, mediocris Pacuvius, inaequalis Accius, Ennius multiformis? historiam quoque scripsere Sallustius struce, Pictor incondite, Claudius lepide, Antias invenuste, Seisenna longinque, verbis Cato multiugis, Coelius singulis. contionatur autem Cato infeste, Gracchus turbulente, Tullius gloriose; iam in iudiciis saevit idem Cato, triumphat Cicero, tumultuatur Gracchus, Calvus rixatur. [3] sed haec exempla forta<s>se contemnas. quid? philosophi ipsi nonne diverso genere orationis usi sunt? Zeno ad docendum planissimus, Socrates ad coarguendum captiosissimus, Diogenes ad exprobrandum promptissimus, Heraclitus obscurus: involvere omnia, Pythagora mirificus: clandestinis signis sancire omnia, Clitomachus anceps: in dubium vocare omnia. quidnam igitur agerent isti ipsi sapientissimi viri, si de suo quisque more atque instituto deducerentur? Socrates ne coargueret, Zeno ne disceptaret, Diogenes ne increparet, ne quid Pythagora sanciret, ne quid Heraclitus absconderet, ne quid Clitomachus ambigeret? [4] sed ne in prima ista parte diutius quam epistulae modus postulat commoremur, tempus est de verbis primum quid censeas considerare. dic sodes hoc mihi: utrumne, tametsi sine ullo labore ac studio meo

verba mihi elegantiora ultro occurrerent, spernenda censes ac repudianda an cum labore quidem et studio investigare verba elegantia prohibes, eadem vero, si ultro, si iniussu atque invocatu meo venerint, ut Menelaum ad epulas quidem, recipi iubes? nam istud quidem vetare durum prosus atque inhumanum est: consimile ut si ab hospite, qui te Falerno accipiat quod rure eius natum domi superfiat, Cretense postules vel Saguntium, quod, malum, foris quaerendum sibi atque mercandum sit. quid * * * * * haud igitur indicarent ea, si * * * * * * * * * * quid nostra memoria Euphrates, Dio, Timocrates, Athenodotus? quid horum magister Musonius? nonne summa facundia praediti neque minus sapientiae quam eloquentiae gloria incluti exstiterunt? an tu s consulto verbis usum * * * * * ne pallium quidem sordibus obsitum candido et pure lauto praetulisset. nisi forte eum tu arbitrare claudum quoque consulto factum et servum consulto natum. quid igitur est? tam facile ille †

Symmachus und Ausonius: zwei gebildete Aristokraten im Austausch.

► *Symm. epist.* 1,31 (ed. CALLU)

1. Merum mihi gaudium eruditionis tuae scripta tribuerunt, quae Capuae locatus accepi. Erat quippe in his oblita Tulliano melle festiuitas et sermonis mei non tam uera quam blanda laudatio. Quid igitur magis mirer, sententiae incertus addubito, ornamenta oris an pectoris tui. Quippe ita facundia antistas ceteris, ut sit formido rescribere, ita benigne nostra comprobas, ut libeat non tacere. Si plura de te praedicem, uidebor mutuam scabere et magis imitator tui esse adloqui quam probator. Simul quod ipse nihil ostentandi gratia facis, uerendum est genuina in te bona tanquam adfectata laudare. Unum hoc tamen a nobis indubitata ueritate cognosce: neminem esse mortalium quem prae te diligam; sic uadatum me honorabili amore tenuisti. Sed in eo mihi uerecundus nimio plus uidere, quod libelli tui arguis proditorem.

2. Nam facilius est ardentis fauillas ore comprimere quam luculenti operis seruare secretum. Cum semel a te profectum carmen est, ius omne posuisti. Oratio publicata res libera est. An ueris aemuli uenena lectoris, ne libellus tuus admorsu duri dentis uratur? Tibi uni ad hoc locorum nihil gratia praestitit aut dempsit inuidia. Ingratis scaeuo cuique proboque laudabilis es. Proinde cassas dehinc seclude formidines et indulge stilo, ut saepe prodaris. Certe aliquod didascalicum seu protrepticum nostro quoque nomini carmen adiudica.

3. Fac periculum silentii mei, quod, etsi tibi exhibere opto, tamen spondere non audeo. Noui ego quae sit prurigo emuttendi operis quod probaris; nam quodam pacto societatem laudis adfectat, qui aliena bene dicta primus enuntiat. Ea propter in comoediis summam quidem gloriam scriptores tulerunt: Roscio tamen atque Ambiuo ceterisque actoribus fama non defuit. Ergo tali negotio expende otium tuum et nouis uoluminibus ieiunia nostra sustenta. Quod si iactantiae fugax garrulum indicem pertimescis, praesta etiam tu silentium mihi, ut tuto similem esse nostra, quae scripseris. Vale.

► *Auson. epist.* 12 (ed. GREEN)

Modo intelligo quam mellea res sit oratio, quam delenifica et quam suada facundia. persuasisti mihi quod epistulae meae apud Capuam tibi redditae concinnatio inhumana non esset, sed hoc non diutius quam dum epistulam tuam legi, quae me blanditiis inhiantem tuis velut suco nectaris delibuta perducit. ubi vero chartulam pono et me ipsum interrogo, tum apsinthium meum resipit et circumlita melle tuo pocula deprehendo. si uero, id quod saepe facio, ad epistulam tuam redii, rursus illicior; et rursum ille suavissimus, ille floridus tui sermonis afflatus deposita lectione vanescit et testimonii pondus prohibet inesse dulcedini. hoc me uelut aeriis bratteae fucus aut picta nebula non longius quam dum uidetur oblectat, chamaeleontis bestiolae uice, quae de subiectis sumit colorem. aliud sentio ex epistola tua, aliud ex conscientia mea. et tu me audes facundissimorum hominum laude dignari? tu, inquam, mihi ista, qui te ultra emendationem omnium protulisti? aut quisquam ita nitet ut comparatus tibi non sordeat? quis ita ad Aesopi uenustatem, quis sophisticas Isocratis conclusiones, quis ita ad enthymemata Demosthenis aut opulentiam Tullianam aut proprietatem nostri Maronis accedat? quis ita affectet singula ut tu imples omnia? quid enim aliud es quam ex omni bonarum artium ingenio collecta perfectio? haec, domine mi fili Symmache, non

vereor ne in te blandius dicta videantur esse quam verius. et expertus es fidem meam mentis atque dictorum, dum in comitatu degimus ambo aevo dispari, ubi tu veteris militiae praemia tiro meruisti, ego tirocinium iam veteranus exercui. in comitatu tibi verus fui, nedum me peregre existimes composita fabulari; in comitatu, inquam, qui frontes hominum aperit, mentes tegit, me tibi et parentem et amicum et, si quid utroque carius est, cariorem fuisse sensisti.

sed abeamus ab his, ne istaec commemoratio ad illam Sosiae formidinem videatur accedere. illud, quod paene praeterii, qua affectatione addidisti, ut ad te didascalicum aliquod opusculum aut sermonem protrepticum mitterem? ego te docebo, docendus adhuc si essem id aetatis ut discerem? aut ego te vegetum atque alacrem commonebo? eadem opera et Musas hortabor ut canant, et maria ut effluant et auras ut vigeant et ignes ut caleant admonebo et, si quid invitis quoque nobis natura fit, superfluum instigator agitabo. sat est unius erroris, quod aliquid meorum me paenitente vulgatum est, quod bona fortuna in manus amicorum incidit. nam si contra id evenisset, nec tu mihi persuaderes placere me posse.

haec ad litteras tuas responsa sint. cetera quae noscere aves compendi faciam; sic quoque iam longa est epistula. Iulianum tamen familiarem domus vestrae, si quid de nobis percontandum arbitraris, allego: simul admoneo, ut, cum causam adventus eius agnoveris, iuves studium quod ex parte fovisti. vale.

► *Symm. epist. 1,31* (ed. CALLU)

Etsi plerumque vera est apud parentes praedicatio filiorum, nescio quo tamen pacto detrimentum meriti sui patiat, dum personarum spectare gratiam iudicatur. Quaero igitur incertus animi, quae mihi nunc potissimum super uiro honorabili Thalassio genero tuo uerba sumenda sint. Si parce decorem morum eius adtingam, liuenti similis aestimabor, si iuste persequar, ero proximus blandienti. Imitabor igitur Sallustiani testimonii castigationem: habes uirum dignum te et per te familia consulari, quem fortuna honoris parti maiorem beneficiis suis repperit, emendatio animi et sanctitas potioribus iam paravit. Vale.

Zwischen Philosophenbrief und Pastoral Schreiben

- ▶ Hier. *epist.* 2 (ed. HILBERG, CSEL)

Ad Theodosium et ceteros Anachoretas intrinsecus commorantes.

[1] Quam, quam vellem nun vestro interesse conventi et admirandum consortium, licet isti oculi non mereantur aspicere, tota cum exultatione conplecti! spectarem desertum, omni amoeniorem civitatem, viderem desolata ab accolis loca quasi ad quoddam paradisi instar sanctorum coetibus obsideri. [2] verum quia hoc mea fecere delicta, ne consortio beatorum insereretur obsessum omni crimine caput, idcirco obsecro, quia vos impetrare posse non ambigo, ut me ex istius saeculi tenebris vestro liberetis oratu. et ante dixeram praesens et nunc per litteras votum indicare non cesso, quod mens mea omni ad id studium cupiditate rapiatur; nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus. meum est, ut et velim et possim. [3] ego ita sum quasi a cuncto grege morbida aberrans ovis. quod nisi me bonus pastor ad sua stabula umeris inpositum reportarit, lababunt gressus et in ipso conamine vestigia concident adsurgentis. ego sum ille prodigus filius, qui omni, quam mihi pater credidierat, portione profusa necdum me ad genitoris genua submisi necdum coepi prioris a me luxuriae blandimenta depellere. [4] et quia paululum non tam desivi a vitiis, quam coepi velle desinere, nunc me novis diabolus retibus ligat, nunc nova impedimenta proponens maria undique circumdat et undique pontum, nunc in medio constitutus elemento nec regredi volo nec progredi possum. superest, ut oratu vestro sancti spiritus aura me provehat et ad portum optati litoris prosequatur.

- ▶ Hier. *epist.* 22, 30 (ed. HILBERG, CSEL)

[1] Cum ante annos plurimos domo, parentibus, sorore, cognatis et, quod his difficilior est, consuetudine lautioris cibi propter caelorum me regna castrassem et Hierosolymam militaturus pergerem, bybliothea, quam mihi Romae summo studio ac labore confeceram, carere non poteram. itaque miser ego lecturus Tullium ieiunabam. [2] post noctium crebras vigilias, post lacrimas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manibus. si quando in memet reversus prophetam legere coepissem, sermo horrebat incultus et, quia lumen caecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. [3] dum ita me antiquus serpens inluderet, in media ferme quadragesima medullis infusa febris corpus invasit exhaustum et sine ulla requie - quod dictu quoque incredibile sit - sic infelicia membra depasta est, ut ossibus vix haererem. interim parabantur exsequiae et vitalis animae calor toto frigente iam corpore in solo tantum tepente pectusculo palpitabat, cum subito raptus in spiritu ad tribunal iudicis pertrahor, ubi tantum luminis et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut proiectus in terram sursum aspicere non auderem. [4] interrogatus condicionem Christianum me esse respondi. et ille, qui residebat: `mentiris`, ait, `Ciceronianus es, non Christianus; ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum`. ilico obmutui et inter verbera - nam caedi me iusserat - conscientiae magis igne torquebar illum mecum versiculum reputans: in inferno autem quis confitebitur tibi? clamare tamen coepi et heulans dicere: miserere mei, domine, miserere mei. [5] haec vox inter flagella resonabat. tandem ad praesidentis genua provoluti, qui adstiterant, precabantur, ut veniam tribuerat adulescentiae, ut errorum locum paenitentiae commodaret exacturus deinde cruciatum, si gentilium

litterarum libros aliquando legissem. ego, qui tanto constrictus articulo vellem etiam maiora promittere, deiurare coepi et nomen eius obtestans dicere : `domine, si umquam habuero codices saeculares, si legero, te negavi`. in haec sacramenti verba dimissus revertor ad superos et mirantibus cunctis oculos aperio tanto lacrimarum imbre perfusus, ut etiam incredulis fidem facerent ex dolore. [6] nec vero sopor ille fuerat aut vana somnia, quibus saepe deludimur. teste est tribunal, ante quod iacui, iudicium teste est, quod timui - ita mihi numquam contingat talem incidere quaestionem! -, liventes habuisse me scapulas, plagas sensisse post somnum et tanto dehinc studio divina legisse, quanto mortalia ante non legeram.

Briefe als Ausdruck römischer Identität in der Völkerwanderungszeit

- ▶ Sidon. *ep.* 1, 1 (ed. LUETJOHANN)

Sidonius Constantino suo salutem.

[1] Diu praecipis, domine maior, summa suadendi auctoritate, sicuti es in his quae deliberabuntur consiliosissimus, ut, si quae litterae paulo politiores varia occasione fluxerunt, prout eas causa persona tempus elicuit, omnes retractatis exemplaribus enucleatisque uno volumine includam, Quinti Symmachi rotunditatem, Gaii Plinii disciplinam maturitatemque vestigiis praesumptuosius insecuturus. [2] nam de Marco Tullio silere melius puto, quem in stilo epistulari nec Iulius Titianus sub nominibus inlustrium feminarum digna similitudine expressit. propter quod illum ceteri quique Frontonianorum utpote consecraneum aemulati, cur veterosum dicendi genus imitaretur, oratorum simiam nuncupaverunt. quibus omnibus ego immane dictum est quantum semper iudicio meo cesserim quantumque servandam singulis pronuntiaverim temporum suorum meritorumque praerogativam. [3] sed scilicet tibi parvi tuaeque examinationi has <litterulas> non recensendas (hoc enim parum est) sed defaecandas, ut aiunt, limandasque commisi, sciens te inmodicum esse fautorem non studiorum modo verum etiam studiosorum. quam ob rem nos nunc perquam haesitabundos in hoc deinceps fama pelagus impellis. [4] porro autem super huiusmodi opusculo tutius conticueramus, contenti versuum felicius quam peritius editorum opinione, de qua mihi iam pridem in portu iudicii publici post lividorum latratuum Scyllas enavigatas sufficientis gloriae ancora sedet. sed si et hisce deliramentis genuinum molarem invidia non fixerit, actutum tibi a nobis volumina numerosiora perpercipiosis scaturientia sermocinationibus multiplicabantur.

vale.

- ▶ Sidon. *ep.* 1, 5 (ed. LUETJOHANN)

Sidonius Heronio suo salutem.

[1] Litteras tuas Romae positus accepi, quibus an secundum commune consilium sese peregrinationis meae coepta promoveant, sollicitus inquiris, viam etiam qualem qualiterque confecerim, quos aut fluvios viderim poetarum carminibus inlustres aut urbes moenium situ inclitas aut montes numinum opinione vulgatos aut campos proeliorum replicatione monstrabiles, quia voluptuosum censeas quae lectione compereris eorum, qui inspexerint, fideliores didicisse memoratu. quocirca gaudeo te vultu agam cupere cognoscere; namque huiusce modi studium de affectu interiore proficiscitur. illicet, etsi secus quaequam, sub ope tamen dei ordiar a secundis, quibus primordiis maiores nostri etiam sinisteritatum suarum relationes evolvere auspicabantur. [2] egresso mihi Rhodanusiae nostrae moenibus publicus cursus usui fuit utpote sacris apicibus accito, et quidem per domicilia sodalium propinquorumque; ubi sane vianti moram non veredorum paucitas sed amicorum multitudo faciebat, quae mihi arto implicata complexu itum reditumque felicem certantibus votis conprecabatur. sic Alpium iugis appropinquatum, quarum mihi citus et facilis ascensus et inter utrimque terrentis latera praerupti cavatis in callem nivibus itinera mollita. [3] fluviorumque quoque, si qui non navigabiles, vada commoda vel certe pervii pontes, quos antiquitas a fundamentis ad usque aggerem calcabili silice crustatum crypticis arcubus fornicavit. Ticini cirsoriam (sic navigio nomen) escendi, qua in Eridanum brevi delatus cantatas saepe comissaliter nobis Phaetontidas et commenticias arborei metalli lacrimas risi. [4] ulvosum Lambrum

caerulum Adduam, velocem Athesim pigrum Mincium, qui Ligusticis Euganeisque montibus oriebantur, paulum per ostia adversa subvectus in suis etiam gurgitibus inspexi; quorum ripae torique passim quernis acernisque nemoribus vestiebantur. hic avium resonans dulce concentus, quibus nunc in concavis harundinibus, nunc quoque in iuncis pungentibus, nunc et in scirpis enodibus nidorum strues imposita nutabat; quae cuncta virgulta tumultuatim super amnicos margines soli bibuli suco fota fruticaverant. [5] atque obiter Cremonam praevectus adveni, cuius est olim Tityro Mantuano largum suspirata proximitas. Brixillum dein oppidum, dum succedenti Aemiliano nautae decedit Venetus remex, tantum, ut exiremus, intravimus, Ravennam paulo post cursu dexteriore subeuntes; quo loci veterem civitatem novumque portum media via Caesaris ambigas utrum conectat an separet. insuper oppidum duplex pars interludit Padi, † certa pars alluit; qui ab alveo principali molium publicarum discerptus obiectu et per easdem derivatis tramitibus exhaustus sic dividua fluenta partitur, ut praebeant moenibus circumfusa praesidium, infusa commercium. [6] hic [cum] peropportuna cuncta mercatui; tum praecipue quod esui competeret deferebatur; nisi quod, cum sese hinc salsum portis pelagus impingeret, hinc cloacali pulte fossarum discursu lyntrium ventilata ipse lentati languidus lapsus umoris nauticis cuspidibus foraminato fundi glutino sordidaretur, in medio undarum sitiebamus, quia nusquam vel aquaeductuum liquor integer vel cisterna defaecabilis vel fons inriguus vel puteus inlimis. [7] unde progressis ad Rubiconem ventum, qui originem nomini de glarearum colore puniceo mutuabatur quique olim Gallis cisalpinis Italisque veteribus terminus erat, cum populis utrisque Hadratici maris oppida divisui fuere. hinc Ariminum Fanumque perveni, illud Iuliana rebellione memorabile, hoc Hasdrubaliano funere infectum: siquidem illic Metaurus, cuius ita in longum felicitas uno die parta porrigitur, ac si etiam nunc Dalmatico salo cadavera sanguinolenta decoloratis gurgitibus inferret. [8] hinc cetera Flaminiae oppida statim, ut ingrediebar, egressus laevo Picentes, dextro Umbros latere transmisi; ubi mihi seu Calaber Atabulus seu pestilens regio Tuscorum spiritu aeris venenatis flatibus inebriato et modo calores alternante, modo frigora vaporatum corpus infecit. interea febris sitisque penitissimum cordis medullarumque secretum depopulabantur; quarum aviditati non solum amoena fontium aut abstrusa puteorum, quamquam haec quoque, sed tota illa vel vicina vel obvia fluenta id est vitrea Velini gelida Clitumni, Anienis caerulea Naris sulphurea, pura Fabaris turbida Tiberis, metu tamen desiderium fallente, pollicebamur. [9] inter haec patuit et Roma conspectui; cuius mihi non solum formas verum etiam naumachias videbar epotaturus. ubi priusquam vel pomeria contingerem, triumphalibus apostolorum liminibus affusus omnem protinus sensi membris male fortibus explosum esse languorem; post quae caelestis experimenta patrocinii conducti devorsorii parte susceptus atque etiam nunc istaec inter iacendum scriptitans quieti pauxilulum operam impendo. [10] neque adhuc principis aulicorumque tumultuosis foribus obversor. interveni etenim nuptiis patricii Ricimeris, cui filia perennis Augusti in spem publicae securitatis copulabatur. igitur nunc in ista non modo personarum sed etiam ordinum partiumque laetitia Transalpino tuo latere conducibilius visum, quippe cum hoc ipso tempore, quo haec mihi exarabantur, vix per omnia theatra macella, praetoria fora, templa gymnasia Thalassio Fescenninus explicaretur, atque etiam nunc e contrario studia sileant negotia quiescant, iudicia conticescant differantur legationes, vacet ambitus et inter scurrilitates histrionicas totus actionum seriarum status peregrinetur. [11] iam quidem virgo tradita est, iam coronam sponsus, iam palmatam consularis, iam cycladem pronuba, iam togam [senator] honoratus, iam paenulam deponit inglorius, et nondum tamen cuncta thalammorum pompa defremuit, quia necdum ad mariti domum nova nupta migravit. qua festivitate decursa cetera tibi laborum meorum molimina reserabuntur, si tamen vel sonsummata sollemnitas aliquando terminaverit istam totius civitatis occupatissimam vacationem. vale.

► Hor. *serm.* 1, 6 (ed. WICKHAM/GARROD)

Non quia, Maecenas, Lydorum quidquid Etruscos
 incoluit finis nemo generosior est te,
 nec quod avus tibi maternus fuit atque paternus
 olim qui magnis legionibus imperitarent,
 ut plerique solent, naso suspendis adunco 5
 ignotos, ut me libertino patre natum.
 cum referre negas quali sit quisque parente
 natus, dum ingenuus, persuades hoc tibi vere,
 ante potestatem Tulli atque ignobile regnum
 multos saepe viros nullis maioribus ortos 10
 et vixisse probos, amplis et honoribus auctos;
 contra Laevinum, Valeri genus, unde Superbus
 Tarquinius regno pulsus fugit, unius assis
 non umquam pretio pluris licuisse, notante
 iudice quo nosti populo, qui stultus honores 15
 saepe dat indignis et famae servit ineptus,
 qui stupet in titulis et imaginibus. quid oportet
 nos facere a vulgo longe longeque remotos?
 namque esto populus Laevino mallet honorem
 quam Decio mandare novo, censorque moveret 20
 Appius, ingenuo si non essem patre natus:
 vel merito, quoniam in propria non pelle quiessem.
 sed fulgente trahit constrictos Gloria curru
 non minus ignotos generosis. quo tibi, Tilli,
 sumere depositum clavom fierique tribuno? 25
 invidia adcrevit, privato quae minor esset.
 nam ut quisque insanus nigris medium impediit crus
 pellibus et latum demisit pectore clavom,
 audit continuo 'quis homo hic est? quo patre natus?'
 ut siqui aegrotet quo morbo Barrus, haberi 30
 et cupiat formosus, eat quacumque, puellis
 iniciat curam quaerendi singula, quali
 sit facie, sura, quali pede, dente, capillo:
 sic qui promittit civis, urbem sibi curae,
 imperium fore et Italiam, delubra deorum, 35
 quo patre sit natus, num ignota matre inhonestus,
 omnis mortalis curare et quaerere cogit.
 'tunc Syri, Damae, aut Dionysi filius, audes
 deicere de saxo civis aut tradere Cadmo?'
 'at Novius collega gradu post me sedet uno; 40
 namque est ille, pater quod erat meus.' 'hoc tibi Paulus
 et Messalla videris? at hic, si plaustra ducenta
 concurrantque foro tria funera, magna sonabit
 cornua quod vincatque tubas; saltem tenet hoc nos.'
 nunc ad me redeo libertino patre natum, 45
 quem rodunt omnes libertino patre natum,
 nunc quia sim tibi, Maecenas, convictor; at olim
 quod mihi pareret legio Romana tribuno.
 dissimile hoc illi est, quia non, ut forsit honorem
 iure mihi invidet quivis, ita te quoque amicum, 50
 praesertim cautum dignos adsumere, prava
 ambitione procul. felicem dicere non hoc
 me possim, casu quod te sortitus amicum;
 nulla etenim mihi te fors obtulit: optimus olim

Vergilius, post hunc Varius, dixere quid essem. ut veni coram, singultim pauca locutus, infans namque pudor prohibebat plura profari, non ego me claro natum patre, non ego circum me Satureiano vectari rura caballo,	55
sed quod eram narro. respondes, ut tuus est mos, pauca: abeo; et revocas nono post mense iubesque esse in amicorum numero. magnum hoc ego duco, quod placui tibi, qui turpi secernis honestum non patre praeclaro, sed vita et pectore puro.	60
atqui si vitiis mediocribus ac mea paucis mendosa est natura alioqui recta, velut si egregio inspersione reprehendas corpore naevos; si neque avaritiam neque sordis nec mala lustra obiciet vere quisquam mihi purus et insons (ut me collaudem) si et vivo carus amicis;	65
causa fuit pater his, qui macro pauper agello noluit in Flavi ludum me mittere, magni quo pueri magnis e centurionibus orti, laevo suspensi loculos tabulamque lacerto, ibant octonos referentes idibus aeris:	70
sed puerum est ausus Romam portare, docendum artis quas doceat quivis eques atque senator semet prognatos. vestem servosque sequentis, in magno ut populo, siqui vidisset, avita ex re praeberi sumptus mihi crederet illos.	75
ipse mihi custos incorruptissimus omnes circum doctores aderat. quid multa? pudicum, qui primus virtutis honos, servavit ab omni non solum facto, verum opprobrio quoque turpi; nec timuit sibi ne vitio quis verteret olim	80
si praeco parvas aut, ut fuit ipse, coactor mercedes sequer; neque ego essem questus: at hoc nunc laus illi debetur et a me gratia maior. nil me paeniteat sanum patris huius, eoque non, ut magna dolo factum negat esse suo pars,	85
quod non ingenuos habeat clarosque parentis, sic me defendam. longe mea discrepat istis et vox et ratio: nam si natura iuberet a certis annis aevum remeare peractum atque alios legere ad fastum quoscumque parentes,	90
optaret sibi quisque, meis contentus honestos fascibus et sellis nollem mihi sumere, demens iudicio vulgi, sanus fortasse tuo, quod nollem onus haud umquam solitus portare molestum. nam mihi continuo maior quaerenda foret res,	95
atque salutandi plures, ducendus et unus et comes alter uti ne solus rusve peregreve exirem: plures calones atque caballi pascendi, ducenda petorrita. nunc mihi curto ire licet mulo vel si libet usque Tarentum,	100
mantica cui lumbos onere ulceret atque eques armos. obiciet nemo sordis mihi quas tibi, Tilli, cum Tiburte via praetorem quinque sequuntur te pueri lasanum portantes oenophorumque.	105
hoc ego commodius quam tu, praeclare senator,	110

milibus atque aliis vivo. quacumque libido est,
 incedo solus; percontor quanti holus ac far;
 fallacem circum vespertinumque pererro
 saepe forum; adsisto divinis; inde domum me
 ad porri et ciceris refero laganique catinum; 115
 cena ministratur pueris tribus, et lapis albus
 pocula cum cyatho duo sustinet; adstat echinus
 vilis, cum patera guttus, Campana supellex.
 deinde eo dormitum, non sollicitus mihi quod cras
 surgendum sit mane, obeundus Marsya, qui se 120
 vultum ferre negat Noviorum posse minoris.
 ad quartam iaceo; post hanc vagor, aut ego lecto
 aut scripto quod me tacitum iuuet unguor olivo,
 non quo fraudatis immundus Natta lucernis.
 ast ubi me fessum sol acrior ire lavatum 125
 admonuit, fugio campum lusumque trigonem.
 pransus non avide quantum interpellet inani
 ventre diem durare, domesticus otior. haec est
 vita solutorum misera ambitione gravique;
 his me consolor victurum suavius ac si 130
 quaestor avus pater atque meus patruusque fuissent.

Briefe ins Jenseits: Petrarca's Schreiben an Cicero

- ▶ Franc. Petr. *fam.* 24, 3 (ed. BOSCO)

Franciscus Ciceroni suo salutem.

Epystolas tuas diu multumque perquisitas atque, ubi minime rebar, inventas avidissime perlegi. audivi multa te dicentem, multa deplorantem, multa variantem, Marce Tulli, et qui iam pridem qualis preceptor aliis fuisses noveram, nunc tandem quis tu tibi fuisses agnovi. unum hoc vicissim a vera caritate profectum non iam consilium sed lamentum audi, ubicumque es, quod unus posterorum, tui nominis amantissimus, non sine lacrimis fundit. o inquiete semper atque anxie, vel ut verba tua agnoscas, `o preceps et calamitose senex`, quid tibi tot contentionibus et prorsum nihil profuturis simultatibus voluisti? ubi et etati et professioni et fortune tue conveniens otium reliquisti? quis te falsus glorie splendor senem adolescentium bellis implicuit et per omnes iactatum casus ad indignam philosopho mortem rapuit? heu et fraterni consilii immemor et tuorum tot salubrium preceptorum, ceu nocturnus viator lumen in tenebris gestant, ostendisti secuturis callem, in quo ipse satis miserabiliter lapsus es. omitto Dionisium, omitto fratrem tuum ac nepotem, omitto, si placet ipsum etiam Dolabellam, quos nunc laudibus ad celum effers, nunc repentinis maledictis laceras. fuerint hec tolerabilia fortassis. Iulium quoque Cesarem pretervehor, cuius spectata clementia ipsa lacessentibus portus erat. Magnum preterea Pompeium sileo, cum quo iure quodam familiaritatis quidlibet posse videbare. sed quis te furor in Antonium impegit? amor credo rei publice, quam funditus iam corruisse fatebaris. quodsi pura fides, si libertas te trahebat, quid tibi tam familiare cum Augusto? quid enim Bruto tuo responsurus es? `siquidem`, inquit, `Octavianus tibi placet, non dominum fugisse, sed amiciorem dominum quesisse videberis`. hoc restabat, infelix, et hoc erat extremum, Cicero, ut huic ipsi tam laudato malediceres, qui tibi non dicam malefaceret, sed malefacientibus non obstaret. doleo vicem tuam, amice, et errorem pudet ac miseret iamque cum eodem Bruto `his artibus nichil tribuo, quibus te instructissimum fuisse scio`. nimirum quid enim iuvat alios docere, quid ornatissimus verbis semper de virtutibus loqui prodest, si te interim ipse non audias? ah quanto satius fuerat philosopho presertim in tranquillo rure senuisse, `de perpetua illa`, ut ipse quodam scribis loco, `non de hac iam exigua vita cogitantem`, nullos habuisse fasces, nullis triumphis inhiasse, nullos inflasse tibi animum Catilinas. sed hec quidem frustra.

eternum vale, mi Cicero.

apud superos, ad dextram Athesis ripam, in civitate Verona Transpadane Italie, XVI Kalendas Quintiles, anno ab ortu Dei illius, quem tu noveras, MCCCXLV.

Briefe an uns? Plinius und der Vesuvausbruch

- ▶ Plin. *ep.* 6, 16 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

Plinius Tacito suo s.

[1] Petis, ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. gratias ago; nam video morti eius, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam. [2] quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu quasi semper victurus occiderit, quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet. [3] equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut facere scribenda aut scribere legenda, beatissimos vero, quibus utrumque. horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. quo libentius suscipio, deosco etiam quod iniungis. [4] erat Miseni classemque imperio praesens regebat. nonum Kal. Septembres hora fere septima mater mea indicat ei apparere nubem inusitata et magnitudine et specie. [5] usus ille sole, mox frigida, gustaverat iacens studebatque; poscit soleas, ascendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. nubes, incertum procul intuentibus, ex quo monte (Vesuvium fuisse postea cognitum est), oriebatur, cuius similitudinem et formam non alia magis arbor quam pinus expresserit. [6] nam longissimo velut trunco elata in altum quibusdam ramis diffundebatur, credo, quia recenti spiritu evecta, dein senescente eo destituta aut etiam pondere suo victa in latitudinem vanescebat, candida interdum, interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve sustulerat. [7] magnum propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. iubet liburnicam aptari: mihi, si venire una vellem, facit copiam; respondi studere me malle, et forte ipse, quod scriberem, dederat. [8] egrediebatur domo: accipit codicillos Rectinae Casci imminente periculo exterritae (nam villa eius subiacebat, nec ulla nisi navibus fuga); ut se tanto discrimini eriperet, orabat. [9] vertit ille consilium et, quod studioso animo incohaverat, obit maximo. deducit quadriremes, ascendit ipse non Rectinae modo sed multis (erat enim frequens amoenitas orae) laturus auxilium. [10] properat illuc, unde alii fugiunt, rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet adeo solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnis figuras, ut deprenderat oculis, dictaret enotaretque. [11] iam navibus cinis incidebat, quo propius accederent, calidior et densior, iam pumices etiam nigrique et ambusti et fracti igne lapides, iam vadum subitum ruinaque montis litora obstantia. cunctatus paulum an retro flecteret, mox gubernatori, ut ita faceret, monenti 'fortes', inquit, 'fortuna iuvat; Pomponianum pete!' [12] Stabiis erat, diremptus sinu medio (nam sensim circumactis curvatisque litoribus mare infunditur); ibi, quamquam nondum periculo appropinquante, conspicuo tamen et, cum cresceret, proximo, sarcinas contulerat in naves certus fugae, si contrarius ventus resedisset. quo tunc avunculus meus secundissimo invectus, complectitur trepidantem, consolatur, hortatur, utque timorem eius sua securitate leniret, deferri in balineum iubet: lotus accubat, cenat aut hilaris aut, quod aeque magnum, similis hilari. [13] interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimae flammae altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. ille agrestium trepidatione ignes relictos desertasque villas per solitudinem ardere in remedium formidinis dictitabat. tum se quieti dedit et quievit verissimo quidem somno. nam meatus animae, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis, qui limini observabantur, audiebatur. [14] sed area, ex qua diaeta adibatur, ita iam cinere mixtisque pumicibus opletata surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora, exitus negaretur. excitatus procedit seque Pomponiano ceterisque, qui pervigilaverant,

reddit. [15] in commune consultant, intra tecta subsistant an in aperto vagentur. nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et quasi emota sedibus suis nunc huc, nunc illuc abire aut referri videbantur. [16] sub dio rursus quamquam levium exesorumque punicum casus metuebatur; quod tamen periculorum collatio elegit. et apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor vicit. cervicalia capitibus imposita linteis constringunt; id munimentum adversus incidentia fuit. [17] iam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque, quam tamen faces multae variaque lumina solabantur. placuit egredi in litus et ex proximo adspicere, ecquid iam mare admitteret, quod adhuc vastum et adversum permanebat. [18] ibi super abiectum linteum recubans semel atque iterum frigidam aquam poposcit hausitque. deinde flammae flammarumque praenuntius odor sulphuris alios in fugam vertunt, excitant illum. [19] innitens servolis duobus adsurrexit et statim concidit, ut ego colligo, crassiore caligine spiritu obstructo clausoque stomacho, qui illi natura invalidus et angustus et frequenter interaestuans erat. [20] ubi dies redditus (is ab eo, quem novissime viderat, tertius), corpus inventum integrum, illaesum opertumque, ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti quam defuncto similior. [21] interim Miseni ego et mater — sed nihil ad historiam, nec tu aliud quam de exitu eius scire voluisti. finem ergo faciam. [22] unum adiciam: omnia me, quibus interfueram, quaeque statim, cum maxime vera memorantur, audieram, persecutum. tu potissima excerptes: aliud est enim epistulam, aliud historiam, aliud amico, aliud omnibus scribere.

vale.

- Plin. *ep.* 6, 20 (ed. SCHUSTER/HANSLIK)

C. Plinius Tacito suo s.

[1] Ais te adductum litteris, quas exigenti tibi de morte avunculi mei scripsi, cupere cognoscere, quos ego Miseni relictus (id enim ingressus abruperam) non solum metus, verum etiam casus pertulerim. 'Quamquam animus meminisse horret ... incipiam.' [2] profecto avunculo ipse reliquum tempus studiis (ideo enim remanseram) impendi; mox balineum, cena, somnus inquietus et brevis. [3] praecesserat per multos dies tremor terrae minus formidolosus, quia Campaniae solitus; illa vero nocte ita invaluit, ut non moveri omnia, sed verti crederentur. [4] irupit cubiculum meum mater: surgebam invicem, si quiesceret, excitaturus. resedimus in area domus, quae mare a tectis modico spatio dividebat. [5] dubito, constantiam vocare an imprudentiam debeam (agebam enim duodevicensimum annum): posco librum Titi Livi et quasi per otium lego atque etiam, ut coeperam, excerpto. ecce amicus avunculi, qui nuper ad eum ex Hispania venerat; ut me et matrem sedentes, me vero etiam legentem videt, illius patientiam, securitatem meam corripit. nihilo segnus ego intentus in librum. [6] iam hora diei prima, et adhuc dubius et quasi languidus dies. iam quassatis circumiacentibus tectis, quamquam in aperto loco, angusto tamen, magnus et certus ruinae metus. [7] tum demum excedere oppido visum; sequitur vulgus attonitum, quodque in pavore simile prudentiae, alienum consilium suo praefert ingentique agmine abeuntis premit et impellit. [8] egressi tecta consistimus. multa ibi miranda, multas formidines patimur. nam vehicula, quae produci iusseramus, quamquam in planissimo campo, in contrarias partes agebantur ac ne lapidibus quidem fulta in eodem vestigio quiescebant. [9] praeterea mare in se resorberi et tremore terrae quasi repellere videbamus. certe processerat litus multaque animalia maris siccis harenis detinebat. ab altero latere nubes atra et horrenda ignei spiritus tortis vibratisque discursibus rupta in longas flammarum figuras dehiscibat: fulguribus illae et similes et maiores erant. [10] tum vero idem ille ex Hispania amicus acrius et instantius 'si frater', inquit, 'tuus, tuus avunculus vivit, vult esse vos salvos; si

periit, superstites voluit. proinde quid cessatis evadere?' respondimus non commissuros nos, ut de salute illius incerti nostrae consuleremus. [11] non moratus ultra proripit se effusoque cursu periculo aufertur. nec multo post illa nubes descendere in terras, operire maria: cinxerat Capreas et absconderat, Miseni quod procurrit, abstulerat. [12] tum mater orare, hortari, iubere, quoquo modo fugerem; posse enim iuvenem, se et annis et corpore gravem bene morituram, si mihi causa mortis non fuisset. ego contra: salvum me nisi una non futurum; dein manum eius amplexus addere gradum cogo. paret aegre incusatque se, quod me moretur. [13] iam cinis, adhuc tamen rarus. respicio: densa caligo tergis imminebat, quae nos torrentis modo infusa terrae sequebatur. 'deflectamus', inquam, 'dum videmus, ne in via strati comitantium turba in tenebris obteramur.' [14] vix consideramus, et nox, non qualis illunis aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine extincto. audires ululatus feminarum, infantum quiritatus, clamores virorum; alii parentes, alii liberos, alii coniuges vocibus requirebant, vocibus noscitabant; hi suum casum, illi suorum miserabantur; erant, qui metu mortis mortem precarentur; [15] multi ad deos manus tollere, plures nusquam iam deos ullos aeternamque illam et novissimam noctem mundo interpretabantur. nec defuerunt, qui fictis mentitisque terroribus vera pericula auferent. aderant, qui Miseni illud ruisse, illud ardere falso, sed credentibus nuntiabant. [16] paulum reluxit, quod non dies nobis, sed adventantis ignis indicium videbatur. et ignis quidem longius substitit, tenebrae rursus, cinis rursus multus et gravis. hunc identidem assurgentes excutiebamus; operti alioqui atque etiam oblisi pondere essemus. [17] possem gloriari non gemitum mihi, non vocem parum fortem in tantis periculis excidisse, nisi me cum omnibus, omnia mecum perire misero, magno tamen mortalitatis solacio credidissem. [18] tandem illa caligo tenuata quasi in fenum nebulamve discessit; mox dies verus, sol etiam effulsit, luridus tamen, qualis esse, cum deficit, solet. occurrabant trepidantibus adhuc oculis mutata omnia altoque cinere tamquam nive obducta. [19] regressi Misenum curatis utcumque corporibus suspensam dubiamque noctem spe ac metu exegimus. metus praevalabat; nam et tremor terrae perseverabat, et plerique lymphati terrificis vaticinationibus et sua et aliena mala ludificabantur. [20] nobis tamen ne tunc quidem, quamquam et expertis periculum et exspectantibus, abeundi consilium, donec de avunculo nuntius. haec nequaquam historia digna non scripturus leges et tibi, scilicet qui requisisti, imputabis, si digna ne epistula quidem videbuntur.

vale.